

2020

Людмила ВАВІНА

Літературне читання

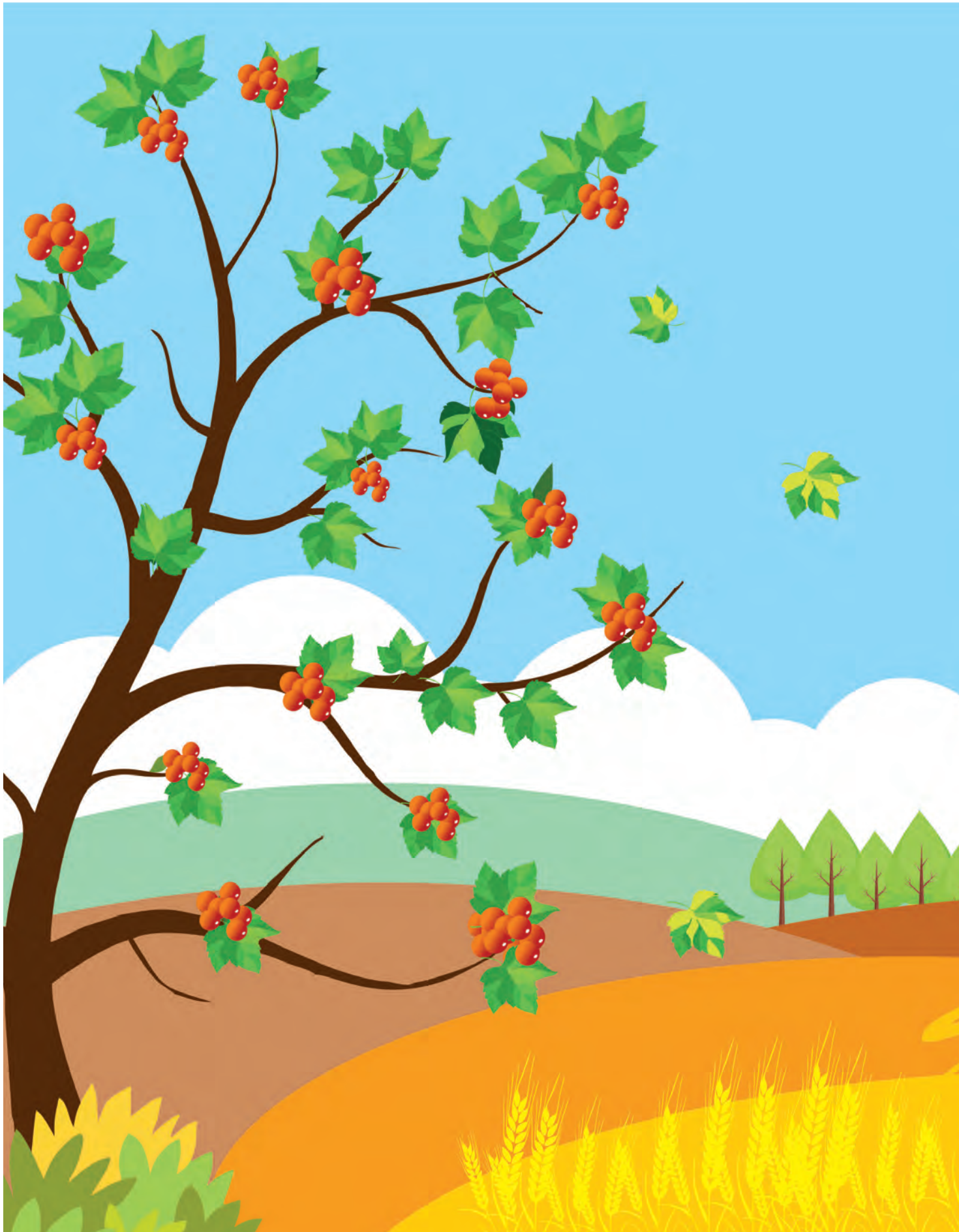
Людмила ВАВІНА

3

Літературне читання

3
клас

Я — українка

Я — українка.
В моїй країні
Лани безмежні
І небо синє.
Ми хлібороби
Із віку й роду.
Серця гарячі
Нам в нагороду.
Ми — українці,
Душею щирі.

Із цілим світом
Живемо в мирі.
Шануємо всюди
Свою родину,
Даруємо світу
Життя — хлібину.
За Україну
Зажди молюся.
Я — українка
І цим горджуся.

Людмила Савчук

Людмила ВАВІНА

Літературне читання

Підручник для осіб
з особливими освітніми потребами (F 70)
3 клас

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Чернівці
«Букрек»
2020

УДК 821.161.2.09(075.3)
В 12

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист Міністерства освіти і науки України від 23.07.2020 №1/11-4980)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Вавіна Л. С.

В 12 Літературне читання: підручник для осіб з особливими освітніми потребами
(F 70) 3 клас. Чернівці: Букрек, 2020. 160 с.: іл.

ISBN 978-966-997-009-1

УДК 821.161.2.09(075.3)

ISBN 978-966-997-009-1

© Вавіна Л. С., 2020
© Видавничий дім «Букрек», 2020

Школа відчиняє двері нам свої

До школи

Так сонячно-ясно довкола,
і тануть хмаринки вгорі.
До школи,
до школи,
до школи
сьогодні ідуть школярі.
Врожайми ниви достигли,
багрєць* променіє з дібров.
До книги,

до книги,
до книги
душа поривається знов.
Відколи, скажіть нам, відколи
цей вересень з нами рідня?
До школи,
до школи,
до школи
ведуть нас дороги щодня.

Микола Сингаївський

Словничок

Багрєць — густо-червоний колір.

Школа відчиняє двері нам свої

1. Уважно прочитай вірш спочатку вголос, а потім — мовчки.
2. Чому місяць вересень такий рідний для всіх школярів?
3. Знайди у вірші слова, якими описано осінь, і прочитай їх.

Я хочу сказати своє слово

Катерина Іванівна повела своїх учнів у сад. Був тихий осінній ранок. Високо в небі летів ключ перелітних птахів. Вони тихо курликали.

Учителька сказала дітям:

— Сьогодні ми будемо вчитися розповідати про осіннє небо. Хай кожен з вас добре для цього в рідній мові красиві й точні слова.

Діти притихли. Вони дивилися в небо і думали. Через хвилину всі заговорили: «Небо синє-синє... Небо голубе... Небо чисте...» І все. Діти знову і знову повторювали ті самі слова: синє, голубе, чисте.

Збоку стояла маленька Валя.

— А ти, Валю, чому мовчиш? — запитала Катерина Іванівна.

— Я хочу сказати своє слово.

— Яке ж твоє слово про небо?

— Небо ласкаве... — тихо сказала дівчинка і усміхнулась. Діти притихли. Вони враз побачили в небі те, чого не бачили досі: «Небо сумне... Небо тривожне... Небо холодне...».

А небо грало, трепетало, дихало, як жива істота. І діти дивилися в його сумні сині-сині осінні очі.

За Василем Сухомлинським

1. Про яку пору року йдеться? Знайди це місце в оповіданні та прочитай опис осіннього ранку.
2. Яке завдання від учительки отримали діти? Хто і як його виконав?

Завдання

Придумай назви до кожної частини оповідання «Він живий!».

Він живий!

1

Під вербами сховалася копанка*. А там, за копанкою, стоять верболози. У них, казала мама, живе дід Шило. У нього в руках аж тисяча голок-циганок*, і він шпигає ними неслухняних дітей, котрі наближаються до копанки...

2

Раптом від копанки долинає хлоп'ячий пронизливий* крик. Славко перелякано здригається: невже дід Шило схопив когось і безжалісно штрикає голками? Та наступної миті лунає ще один крик, ще, ще...

Славко незчувсь, як ноги кинули його на стежку. І вже тільки вітер свистить у вухах та соняшники здивовано похитують головами у синьому небі.

Хлопці тісно стояли навколо копанки, так тісно, що Славкові довелося пролізти між ногами у Степанка.

Він мерщій* глянув на темнувату воду, і йому забракло* повітря.

3

Посеред копанки безпомічно борсався їжак. А хлопці наввипередки швиргали* в нього грудками, не даючи пристати до берега.

І кричали, і реготали.

У Славка самі собою з очей бризнули сльози. І Славко, стиснувши кулаки, щосили крикнув хлопцям:

— Він же... він... живий!..

Опам'ятався по шию у воді. Схопив нещасного їжака, притис до грудей. Він зовсім не відчув, що на їжаку повнісінько гострих-прегострих, як голки-циганки, колючок.

Словничок

За Віктором Кавою

Гólка-цигáнка — товста, довга голка для грубого полотна.

Забрáкло — не вистачило.

Кóпанка — спеціально викопана яма, в якій збирається вода.

Мерщій — скоріше, швидше.

Пронізливи́й — дуже різкий, сильний.

Швіргати — тут: кидати.

1. Про що розповідається в першій частині оповідання? А в другій?
2. Чому Славко боявся піти до копанки? Знайди в тексті відповідь на це запитання і прочитай.
3. Що почув Славко біля копанки? Розкажи, що трапилось далі.
4. Яким хлопчиком був Славко?

Турботливі друзі

Як тільки прокинеться
Петрик у хаті — радіють під вікнами
друзі пернаті.

Підніметься з ліжка,
відкриє фіранку*,
а голуб воркує:
— Доб-р-ого р-р-анку!
Горобчики ж можуть
завдати і кривди,
бо все про уроки:
— Чи вчив ти?
— Чи вчив ти?
Та ще й прискіпучі —
зачівкають хором:
— Чи вчив ти, чи вчив ти,
що задано вчора???

А десь захопився
гулянням чи грою —
від друзів пернатих немає спокою.
Найбільше ж діймають тріскучі сороки:
— А ско-ро уро-ки! А скоро уро-ки!

Дмитро Білоус

Словничок

Фіра́нка — занавіска.

1. Які пташки є друзями Петрика?
2. Про що вони йому нагадують?

Вересень

В сизому тумані
в сині димовій —
яблука рум'яні,
груші медові,
Вміє надаряти
сотнями дарів
осінь, щедра мати,
всіх трудівників!

Линуть птичі зграї,
шелестять гаї ...
Школа відчиняє
двері нам свої.
Вийдуть нас зустріти
друзі-вчителі...
Принесім їм квіти
з рідної землі!

Максим Рильський

Любіть книжку!

Не дуже любив книжку Василько. І не дуже чемно з нею поводився.

От одного вечора ліг спати та й узяв книжку перед сном почитати. Лежить Василько, читає і задрімав. А книжка — бух на підлогу. Аркуші в книжці й пожмакалися.

І сниться Василькові, що він сам книжка.

От бере його Оленка читає і водночас обідає. Борщ із ложки — кап — та на Василька-книжку. Йому пече, йому неприємно, та нічого не вдіє Василько, бо він книжка.

А потім Оленка почала Василька-книжку ножицями різати — малюнки вирізати... Болить Василькові, аж «ря-туйте!» хоче крикнути...

Школа відчиняє двері нам свої

А хтось гарячу праску поставив на Василька-книжку.
Горить Василько-книжка, дим із нього йде! Пече йому...

Так гірко та так боляче зробилося Василькові, що він аж прокинувся!

За Остапом Вишнею

1. Як поведився з книжкою Василько?
2. Як треба поводитись із книжками?
3. Перекажи зміст оповідання своїми словами.

Запам'ятай!

Не пиши, не малюй нічого в книжці!

Завдання

Навчись виразно читати вірш.

Книжчина лікарня

Є в новому домі
двері заповітні,
ще не всім відомі,
та для всіх привітні.

Може, ви невмілі,
може, незугарні, —
будете при ділі
в «Книжчиній лікарні»!

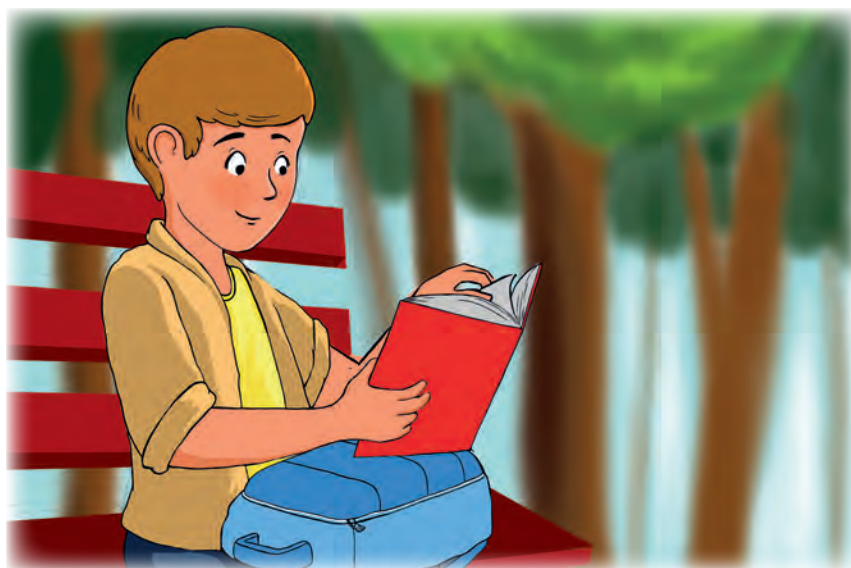
На привітних дверях
заклика об'ява:
«Любий друже,
завітай ласкаво!»

Навчитесь гарно
книги лікувати.
Для того й лікарня
буде в цій кімнаті!

Інна Кульська

1. Розкажи, як потрібно берегти книжку, щоб вона не потрапила до «лікарні».

Хлопчик притиснув книжку до грудей і озирнувся. Нікого немає навколо, тільки з дупла вискочив горобець і зацвірінкав: Чия? Чия? Чия?..

«Справді, чия вона?» — подумав Павлик, перегортаючи сторінки. І в ту ж хвилину побачив печатку дитячої бібліотеки. Павлик давно вже перевірів, що кожна бібліотечна книжка обов'язково позначена печаткою.

Треба віднести книжку в бібліотеку. А може, бібліотекарка скаже, що на цю книжку записана черга?.. Правда, її можна взяти почитати, але потім все ж доведеться віддати.

За Олесем Донченком

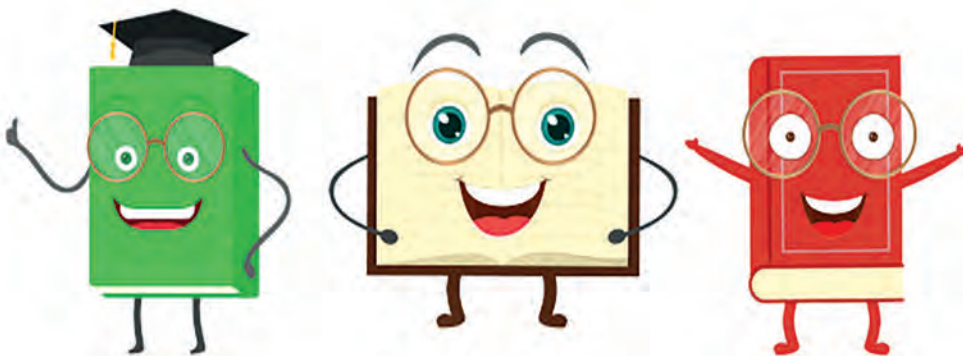

1. Якої пори року трапилась подія, описана в оповіданні?
2. Як Павлик знайшов книжку?
3. Чи зрадив хлопчик знахідці? Чому?
4. Як він довідався, чия це книжка? Перевір, чи справді на книжках з бібліотеки є печатки.
5. Як Павлик надумав учинити з книжкою?

Пригадай, подумай, дай відповідь

1. Назви осінні місяці. Якого місяця діти йдуть до школи? У якому вірші описується цей місяць?
2. Чого навчають у школі? Що і в яких творах про це розповідалося?
3. Чого навчають книжки?
4. Назви книжки, які ти самостійно прочитав / прочитала. Про кого або про що вони розповідають? Хто їх написав?
5. Розкажи, використовуючи зміст оповідання Остапа Вишні «Любіть книжку!», як не слід поводитися з книжками.
6. Назви правила дбайливого ставлення до книжок.
7. Як можна «підлікувати» книжку? Що для цього потрібно?

Будь сильним і здоровим

Лиш прокинувсь — уставай,
лінькам волі не давай!
Пелюстки роса омила,
отже, й ти берись до мила!
Анатолій Костецький

Як зробити день веселим

Ти прокинься рано-рано,
лиш над містом сонце встане,
привітайся з ластівками,
з кожним променем ласкавим.
Сам гарнесенько умийся,
сам швиденько одягнися,
підійди до тата й мами
і скажи їм: «Добрий ранок!»
Усміхнися всім навколо:
небу, сонцю, квітам, людям.
І тоді обов'язково
день тобі веселим буде.

Анатолій Костецький

1. Прочитай вірш спочатку вголос, а потім — мовчки.
2. Як автор радить починати день?

Сама

Застеляю ліжко вміло,
підбиваю подушки.
Узяла пахуче мило
і вмиваюсь залюбки*.
Ну а де це мій гребінчик?
Зараз кіску розчешу
і на самий її кінчик
туго стрічку пов'яжу.

Валентина Ткаченко

Словничок

Залюбки — охоче, з радістю, із задоволенням.

Будь сильним і здоровим!

1. Як дівчинка розпочинає свій день?
2. Розкажи про свій ранок.

Прислів'я

Часто мийся — води не бійся.
Чисті ноги й руки — здоров'я запорука.

Чому миються водою?

Чому вода змиває бруд?
Може, вона просто забирає його
з собою?

А от перевірте. Потримайте
брудні руки під краном.

Чи стануть вони після цього
чистими?

Боюсь, що ні. Адже так ніхто
не миється.

Коли ми миємось, ми завжди тремо руки одна об одну.
А навіщо? Щоб стерти бруд.

Те саме з білизною. Пралі не просто кладуть білизну
у воду, а перуть її, труть руками.

Але ми забули про одну річ. Яка ж це річ?
Мило.

Якби ми милися або прали білизну без мила, ми завжди
ходили би брудні. Мило — найстрашніший ворог бруду.
Візьми в руки мило, намиль їх гарненько. Мило накинеться
на бруд і вижене його з усіх щілинок.

Будь сильним і здоровим!

Учні гуртом намагалися довести Сашкові, що книжки — це добре, але відпочинок — не тільки читання й телепередачі. Та Сашко стояв на своєму.

І був неправий. Лише дружба з сонцем, повітрям і водою — цими чудовими супутниками літа, фізкультура, режим дня загартовують організм, оздоровлюють його, дають запас бадьорості, якого вистачає на цілий навчальний рік.

Сашкові ж буде дуже важко після такого «відпочинку» прокидатися вранці. Зрозуміло, він не робитиме ранкової зарядки й водних процедур. А без них у школі буде млявий, сонний і на уроках неуважний, а після них — стомлений.

Пам'ятайте, друзі! Лише додержання режиму дня, дружба з фізкультурою, щоденні прогулянки на свіжому повітрі збережуть ваше здоров'я, допоможуть успішно вчитися.

Словничок

Гóмін — безладний шум, гамір.

Заманéться — тут: захочеться.

1. Розкажи, як Сашко провів літні канікули.
2. Чи поділяєш ти переконання хлопчика, що в нього був найкращий відпочинок?
3. Знайди і прочитай рядки про те, як почуватиме себе Сашко на уроках і після них.
4. Що необхідно робити для загартування свого організму?

Прислів'я

Хто день починає з зарядки, у того справи в порядку.

Завдання

1. Вивчи вірш напам'ять.
2. Навчися під цей вірш робити зарядку.

Вправи починай!

Ну, ставай на килим живо,
руки підіймай,
швидко, весело, красиво
вправи починай!

Плечі вище, крок бистріше!
Бач, який ти в нас!
Добре! Трохи сміливіше —
раз — два, раз — два, раз!

Лідія Компанієць

Запам'ятай!

У школу завжди потрібно приходити чистим і охайним.
Не сідай за стіл і за уроки з брудними руками.
Стеж за своїм одягом, взуттям, шкільними речами.
Будь завжди охайним!

Завдання

1. Розглянь малюнки і склади за ними речення.
2. Що треба ще робити, щоб бути здоровим, чистим та охайним?
3. Розкажи, як і чому потрібно дбати про себе.

Немите яблуко

Андрійко зайшов у магазин і попросив продавця:

— Дайте мені, будь ласка, одне яблуко!

Продавець зважив яблуко і дав хлопчикові. Хлопчик узяв його і вийшов з магазину. Тільки він підніс яблуко до рота, як раптом хтось узяв його за руку.

— А що вам про це говорив шкільний лікар? — Перед ним стояла вихователька Ніна Павлівна. — Немите яблуко? І брудними руками? І їсти на вулиці? Треба принести яблуко додому, добре помити, потім їсти.

— Я про це не подумав, — сказав Андрійко. — Я піду додому, помю руки і яблуко, а потім буду його їсти.

1. Для чого зайшов Андрійко в магазин?
2. Яке яблуко хотів з'їсти хлопчик?
3. Хто зупинив його?
4. Що сказала Андрійкові вихователька?
5. Що пообіцяв їй хлопчик?

Запам'ятай!

Немиті фрукти й овочі їсти не можна.
Перед споживанням їжі завжди мий руки!

Як поводитися на вулиці

Перш ніж вийти з дому, перевір, чи все в порядку: головний убір надітий правильно, гудзики застібнуті, одяг і взуття вичищені, волосся зачесане.

Якщо йдеш вулицею з товаришем, не розмовляйте і не смійтеся голосно.

Не розтягуйтеся компанією на весь тротуар, не штовхайте перехожих.

Непристоїно ходити вулицями і їсти. Не можна смітити: для папірців і сміття на вулицях є урни.

Якщо в тебе питають дорогу, адресу будинку чи установи, — поясни; коли не знаєш, то не вигадуй і не плутай, а скажи: «Вибачте, я не знаю».

Зустрінеш знайомих — привітайся. Молодші вітаються першими, але руки не подають, чекають, поки руку подасть дорослий.

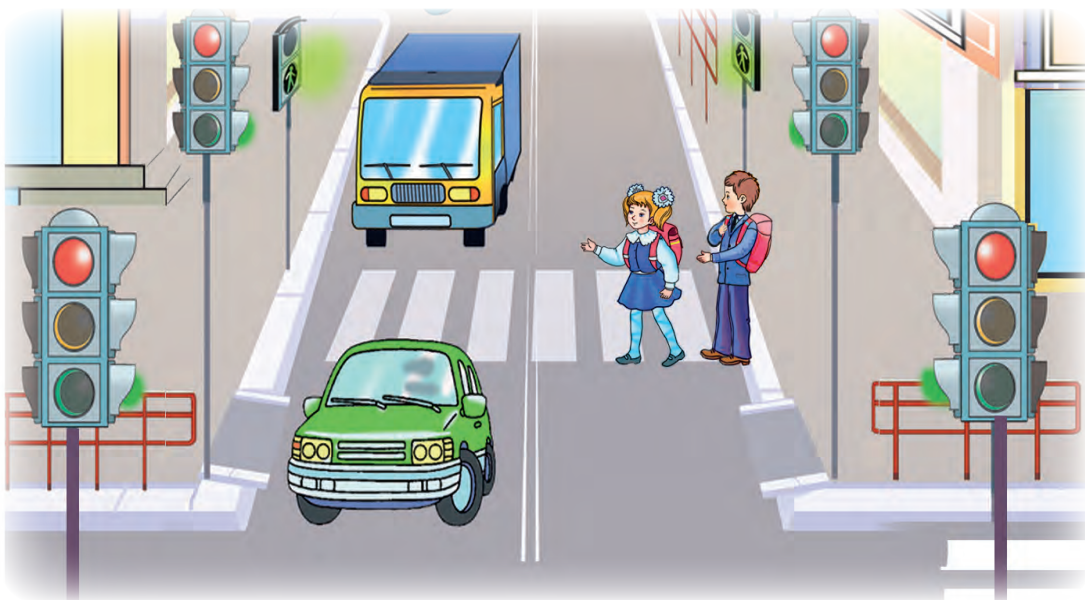
У салоні автобуса, трамвая, тролейбуса, в метро не штовхайся, поступайся місцем людям з інвалідністю, літнім людям, пасажиром з дітьми.

Будь сильним і здоровим!

Дотримуйся правил вуличного руху. Ходи тільки тротуарами, тримайся правої сторони. Переходи вулицю в дозволених місцях при зеленому сигналі світлофора. Червоне світло забороняє перехід, жовте — попереджає. Коли переходиш вулицю, спочатку глянь ліворуч, а коли дійдеш до середини, — праворуч. Пам'ятай, що автомобілі, автобуси, тролейбуси рухаються з правого боку вулиці, тому машину, що стоїть, обійди ззаду і подивись ліворуч, щоб не потрапити під зустрічний транспорт.

Не грайся на проїжджій частині вулиці.

1. Прочитай, як треба поводитися на вулиці.
2. Як треба поводитися в транспорті?
3. Прочитай ще раз про правила вуличного руху.
4. Запам'ятай правила поведінки на вулиці та виконуй їх.
5. Згадай усі твори, які ти прочитав / прочитала у цьому розділі.
6. Про що в них розповідається?

Пригадай, подумай, дай відповідь

1. Для чого потрібно себе загартовувати? У яких творах розповідалося про способи загартовування? Перечитай їх і назви ці способи.
2. Назви основні правила охайності учня. Які з них ти виконуєш?
3. Як потрібно піклуватися про своє здоров'я? Що для цього слід робити?
4. Поясни, як ти розумієш прислів'я «Хто день починає з зарядки, у того справи в порядку».
5. А як зробити свій день веселим? У якому вірші ти прочитав / прочитала про це?
6. Як ти стежиш за своїм одягом і взуттям?
7. Розкажи про правила поведінки на вулиці. Як треба поводитися у транспорті?
8. Обговори з друзями, хто і як розпочинає свій день.
9. З якими загадками і прислів'ями ти ознайомився / ознайомилася у цьому розділі?

Щедра осінь

Осінь така мила

Осінь така мила,
осінь славна,
осінь матусі їсти несе:
борщик у горщику,

кашку у жменьці,
скибку у пазусі,
грушку в хвартушку.
Осінь така мила, осінь славна.

Павло Тичина

1. Чому поет називає осінь милою і славною?
2. Що несе осінь-матуся?

Рання осінь

...Ще не осінь. Але вже серпень — кінець літа. Ти виходиш рано-рано надвір і раптом ловиш себе на думці: ще ж таки літо. Ніби нічого навколо не змінилося. А осінь дає вже про себе знати. То новими тонами в кольорі, то прохолодним подихом.

Синьоокий серпень. Синьоокий — бо Петрові батоги* цвітуть, і верес*, і айстри. А озера, ставки і річки! Навіть очі від прозорого неба синіють...

А на телефонних, електричних дротах — такі разки* намиста рясні понанизувались, щебечуть, вищебечують... То ластівки гомонять, в далеку дорогу збираються. Радяться, журяться, щось там з'ясовують. Вчать, навчають своїх діток майстерності польоту...

Притихло поле. Прислухається до себе, до пташок і дерев. Натрудилося за літо. Уродило добрий урожай. Людям оддало. Перепочиває. А через день-два дивись — і зелені барви на стерні з'являться: зело проростає. Поле не любить гуляти. Трудиться поле. Трудиться сад...

Дмитро Чередниченко

Словничок

Батоги́ (Петрів батіг) (інша назва — цикорій) — рослина з блакитними квітами, із коріння якої виготовляють так звану цикорієву каву.

Вéрес — рослина, яка цвіте в липні–вересні.

Разо́к — низка.

1. Як осінь дає про себе знати наприкінці літа?
2. Який колір переважає в природі в серпні?
3. Чого навчають ластівки своїх діток?
4. Чому притихло поле? Дай відповідь словами з тексту.

Хліб

Принесли хліб. На столі поклали. Пахучий, теплий ще. Із шкоринкою золатою. Це від вогню позолота в нього.

Та не тільки від вогню. Золоте зерно на борошно молоти. А зерно в золотому колоску на стеблині золоченій гойдалося, срібною росою вмивалося. Золоте проміння сонячне в себе увібрало. Від сонця позолота в хліба. Та чи тільки від нього?

Золоті роботящі руки зерно в ріллю посіяли. Урожай доглянули й зібрали. Роботящі руки зерно змололи, тісто замісили, хліб спекли. Роботящі руки в дім його принесли, на вишивану скатертину поклали.

І лежить на столі хліб, теплий, пахучий, руками роботящими подарований. Лежить ясний, як сонечко, і ніби промовляє: любіть мене, шануйте, їжте та здоровими будьте.

Тамара Коломієць

1. Від чого в хліба позолота? Знайди це місце в оповіданні та прочитай.
2. З чим порівнюють випечений хліб?
3. Поділи оповідання на частини.
4. Дай назву другій частині оповідання.

Прислів'я

Без труда нема плода.

Кажуть в народі правдиві слова:
хліб-годувальник — всьому голова!

В саду осіннім

От і сад. В красі осінній
любі квіти ще цвітуть:
чорнобривці, айстри сині,
повняки між ними тут.

А чому це не співає
соловейко восени?
І зозуленьки немає.
Де поділися вони?

Під каштаном є каштани
і рябенькі, і руді.
Гратися із ними стану,
заберу до себе в дім.

Стали клени золотисті,
глід в червоному намисті.
І куди я не піду —
бачу осінь у саду!

Марія Познанська

Щедра осінь

1. Де поділися птахи — соловейко і зозуленька?
2. Які ще пташки відлітають на зиму в теплі краї?
3. Навчися виразно читати вірш.
4. Розкажи, як осінь змінює вигляд парку, саду, лісу, поля.

Завдання

Прочитай і відгадай загадку.

Загадка

- Невидимка ходить в гаї, всі дерева роздягає. (Осінь)

Завдання

Навчися виразно читати вірш.

Білочка восени

На гіллячках на тоненьких,
поки день ще не погас,
сироїжки та опеньки
білка сушить про запас.
Так нашпилює охайно,
так їх тулить на сосні
і міркує: а нехай-но
ще побудуть тут мені!
Поки дні іще хороші,
поки є іще тепло,
а як випадуть пороші*,
заберу їх у дупло.
Буде холодно надворі,
сніг посиплється з дубів,
буде в мене у коморі
ціла в'язочка грибів!

Але білочці не спиться.
Дятел тукає: тук-тук!
Щоб не вкрала їх лисиця
або хитрий бурундук.

Ліна Костенко

Словничок

Порóші — перші сніги.

1. Як готується білочка до зими?
2. Як вона при цьому міркує?

Ходить осінь по лісу

1

Полинуло літо, як на крилах, і настала осінь. У лісі ледь-ледь шаруділо листя, і ніби хтось тихо ходив по під березами й кленами. І де не проходив — там листя ставало золоте й червоне. Мабуть, то й ходила осінь, тільки так, щоб її ніхто не бачив.

Уже не впізнати було рідного лісу, рідної галявинки, рідного ставка. Квіти зів'яли і посохли, травиця пожовкла. Усі були заклопотані, всі готувались до зими. Пташки збиралися зграйками і співали, але вже не так, як улітку — весело та дзвінко, а сумно, журно:

Осінь ходить по діброві,
золотить листки кленові.
Прощавай, наш рідний гай.
Летимо в далекий край!

Щедра осінь

Ось пташки знялися високо-високо і зникли за хмарами. Щодня відлітало їх усе більше та більше.

1. Знайди і прочитай слова про те, як потаємно ходила осінь лісом.
2. Розкажи, чому не впізнати було рідного лісу. Що в ньому змінилося?
3. Прочитай пісню, яку співали пташки.

2

Жучок літав то туди, то сюди і не знав, що йому робити.

— Невже всі з лісу відлітають? — затурбувався жучок. — Мабуть, і мені треба летіти.

Опало листя. Жучок полетів до ставка. Товста жаба та п'ятеро жабенят сиділи на лататті*.

Жучок присів оддалік на пеньку — все-таки обережність не завадить — і спитав чемно:

— А коли ви збираєтесь відлітати?

— Відлітати? Ква-ква! Які дурниці! Хто ж розумний відлітає? Ми ляжемо спати на самому дні, у себе вдома, в м'якому мулі. Правда, дітки?

— Так, так! Ква-ква! — заквакали жабенята на знак згоди.

— А що ж мені робити? — перелякано спитав жучок.

— Якщо хочеш, можеш і ти спускатися з нами — місця в нашому домі на всіх вистачить. І не бійся: таких, як ти, ми не їмо. Ну, ходімо, дітки! — і жаба стрибнула в ставок, а за нею — її п'ятеро жабенят.

Жучок глянув на воду — і аж моторошно йому стало: він же потоне, коли пірне глибоко, та й вода така непривітна, холодна.

Сидить жучок і журиться:
З пташками — високо,
з жабками — глибоко.
Де ж моя хатонька?
Де ж мені спатоньки?

А тут ще вітер подув, і жовте листя попливло за вітром по воді.

Холодно, невесело жучкові.

— Полечу, пошукаю і собі хатку, — вирішив він.

За Оксаною Іваненко

Словничок

Латáття — водяна рослина з великим листям та білими або жовтими квітками.

1. Чим був занепокоєний жучок?
2. Як зимують жаби?
3. Чому жучок не міг скористатися з пропозиції жаби?
4. Як ти думаєш, де буде зимувати жучок?
5. Прочитайте другу частину оповідання в особах.

Народ помічає

Вологе літо й тепла осінь — на довгу зиму.

Пізній листопад — буде сувора зима.

Якщо восени рано нанесе снігу, то й весна буде рання.

На горобині й дубі багато плодів — чекай суворої зими.

Пригадай, подумай, дай відповідь

- 1.** Знайди і перечитай прислів'я про всі осінні місяці. Як їх розумієш?
- 2.** Як трудяться восени люди? Для чого? У яких тво-рах ти прочитав / прочитала про їхню працю?
- 3.** Як восени готуються до зими звірі?
- 4.** Чому кажуть «Осінь щедра, осінь золота»?
- 5.** Про які дари осені ти знаєш? Обговори це з одно-класниками.
- 6.** Назви ознаки ранньої і пізньої осені. У яких тво-рах ти прочитав / прочитала про них?
- 7.** Розкажи про осінь, використовуючи вислови: світить, та не гріє; пожовкле листя; осінні зграї; щедра осінь.
- 8.** Які вірші про осінь ти прочитав / прочитала? Зачитай їх друзям.
- 9.** Чи подобається тобі осінь і чому? А твоїм друзям? Розпитай їх про це.

Людина починається з добра

Казав мудрець:
— Живи, добро звершай!
Та нагород за це не вимагай.
Лише в добро і вищу правду віра
людину відрізня від мавпи і від звіра.
Хай оживає істина стара:
людина починається з добра.

Любов Забашта

Мудра голка

Марійка любила дивитись, як мама вишиває квітки. Червона нитка до зеленої, до жовтої. Так гарно виходить: чорнобривці, айстри, волошки, барвінок...

— Мамо, дай мені голку, полотна, ниток. Я теж хочу вишивати, — якось попросила Марійка.

— Ти ще мала, пальчики поколеш.

— От і не мала, от і не поколю! — запевнила дівчинка. — Хіба я не знаю, що не пальчики, а полотно треба колоти?

— Ну добре, — мама відрізала ножицями шматок білої тканини, дала голку, нитки. Раз кольнула Марійка, вдруге. І тут нитка заплуталась.

Марійка розплутала вузли і подумала: «Мама мудрою голкою вишивала, а мені дала погану. От піде вона до крамниці, візьму її голку і теж гарний рушничок вишию»...

Пішла мати до крамниці. Марійка мерщій за мудру мамину голку, за полотно. Та не встигла й двічі кольнути, як гострий біль пронизав пальчик. На очах виступили сльози.

— Мудра, а така колюча! — розсердилась дівчинка на материну голку.

— Чого ти заплакана, Марійко? — повернувшись, спитала мама.

— Рушничок вишивала. Думала, твоя голка мудра, що такі гарні квітки гаптує*. А вона колеться.

— Всяка голка проворна, коли вона в мудрих пальцях. Бери-но полотно, та не поспішай, а дивись, як треба... Надвечір Марійка з матір'ю вишили першу волошку.

— То хто мудрий? — усміхнулася мати. — Голка чи пальчики?

За Андрієм М'ястківським

Словничок

Гаптува́ти — вишивати.

1. Чому в Марійки спочатку не виходило вишивати?
2. Що дівчинка подумала про мамину голку і про свою?
3. Знайди в оповіданні слова, які характеризують Марійку.

Прислів'я

Де руки й охота — там добра робота.

Айстри

1

Побачив Сергійко у дворі сестру Юлю і відразу до неї:
— Дивись, які насінинки, — і розтулив кулак. — З них айстри будуть. Дядько Семен мені дав.

— Дай мені, — попросила Юля.

— Не дам, я сам посію!

Дуже схотілось Юлі виростити свої квіти. Вона вже давно про це думала.

— Хочеш, — запропонувала вона братові, — бери за них мої кольорові олівці.

Людина починається з добра

Повагався трохи Сергійко і згодився: виміняв олівці на чотири насінинки, а решту собі залишив.

2

Посіяла Юля насінинки в горщик. Щодня поливала. А як з'явилися стебельця — горщик на балкон поставила. Чудові в неї вирости айстри! А Сергійкові насінинки так і лишилися лежати в коробочці.

Прийшли якось до мами гості, побачили квіти, кажуть:

— Гарні які! Де ви їх узяли?

Почервоніла Юля від похвали.

А тут Сергійко:

- Це мої айстри.
- Як це твої? — здивувалась Юля.
- А я ж тобі насінинки дав! Пам'ятаєш?
- Так то ж насінинки, а не квіти.
- Ну то й що. Значить, і квіти мої.

Олег Буцень

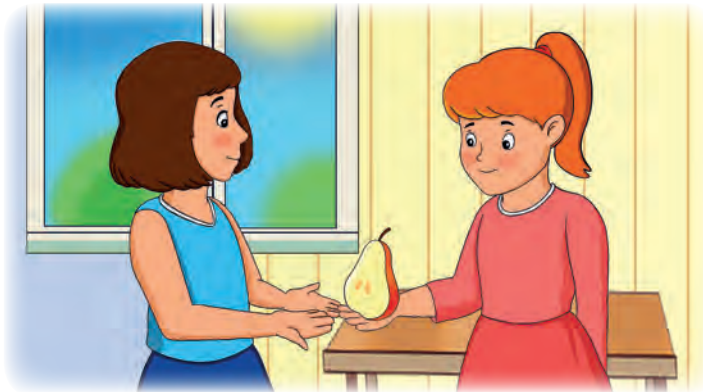

1. Як дісталися Юлі насінинки айстр?
2. Що зробила з ними дівчинка? Знайди це місце в оповіданні та прочитай.
3. Як можна назвати вчинок Сергійка?
4. Прочитайте оповідання в особах.
5. Перекажи зміст оповідання.
6. Чи вирощуєш ти квіти вдома, в школі? Як ти за ними доглядаєш?

Історія з грушкою

Катрися почастували великою грушкою. Вона ніколи навіть не бачила такої. Грушка була червонобока і пахла на всю квартиру. Катруся без упину нюхала її і вже хотіла з'їсти. Аж до неї прийшла Оріся.

— Поділися грушкою зі своєю гостею, — сказала Катрусі мама.

Катруся з жалем подивилася на грушку, зітхнула, взяла ножа й розрізала її. Більшу частину віддала Орісі, меншу лишила собі.

— От молодець! — похвалила мама. — Подільчива наша доня. Завжди слід віддавати друзям більше і краще.

Катруся почервоніла й опустила очі.

— Та я... я дала більшу частину, бо вона червива, — ледь чутно прошепотіла Катруся.

— Он як! — здивувалася мама. — Це ж треба мені так помилитися!

— Мамо, — сказала Катруся, — більше ти не помилятимешся. Я ніколи-ніколи так не робитиму!

Вона відрізала від своєї частини грушки шматочок і простягла Орісі.

Михайло Слабошпицький

1. Якою грушкою почастували Катрусю? Знайди це місце в оповіданні та прочитай.
2. Хто прийшов до Катрусі?
3. Як вона поділилася з подругою? Яким був вчинок Катрусі?
4. Чи правильно оцінила свій вчинок дівчинка?

Михасів борщ

Жив Михась із бабусею. Прийде Михась зі школи, бабуся його борщиком пригощає. Смачний бабусин борщик!

Якось прийшов Михась додому — ні бабусі, ні борщу немає. Де ж це бабуся?

— Зуби пішла лікувати, — каже сусідка.

— Я сам зараз борщу наварю, — вирішив Михась. — Бабуся про мене піклується, і я теж про неї поклопочуся.

Знайшов Михась буряки, помив, накришив і поклав у каструлю. Туди ж накришив картоплі й капусти, налив води, поставив варитися.

Закипіло — покуштував.

— Здається, я посолити забув, — каже сам собі Михась. Кинув щіпочку солі й кришкою накрив. — Нехай вариться.

Незабаром прийшла бабуся.

— Що це в тебе на плиті кипить? — питає.

— Борщик варю.

— Оце добре, бо я вже їсти хочу. Взяла бабуся ополоник, набрала борщу, покуштувала й каже:

— Добрий борщик буде, та тільки довго ще йому варитися. А ти поки-що піди погуляй.

А Михасеві тільки того й треба.

Бабуся тим часом Михасів борщ засмажила цибулькою, поклала томату, сметанки.

Приходить додому Михась веселий.

— Бабусю, борщ зварився?

— Зварився, зварився, онучку. Давай обідати.

Їсть Михась борщик і думає: «Такий самісінький, як у бабусі».

А бабуся дивиться на нього й посміхається.

— Чого це ти на мене так дивишся, бабуся? — питає Михась.

— Радію, що в мене такий онучок. Хто бабуся береже, той інших людей теж шануватиме.

Любов Олесюк

1. Як Михась вирішив допомогти бабусі?
2. Як він варив борщ? Знайди це місце в оповіданні та прочитай.
3. Що подумав Михась, коли з'їв борщик?
4. Поділи оповідання на частини. Придумай назву до кожної частини оповідання.

Прислів'я

Про добре діло говори сміло.

Хто грамотніший?

Їхали в автобусі дві дівчинки, Надійка і Катруся. Тихо сиділи на своїх місцях, над якими вгорі було написано: «Місця для дітей».

Враз автобус зупинився. Самі відчинилися двері, і увійшла старенька бабуся.

Важко було старенькій підійматись по східцях, та, спасибі, люди допомогли — за руки підтримали.

Водій оглянувся, побачив, що бабуся увійшла, і рушив далі.

Бабуся похитнулась, шукає очима, де вільне місце. Недобачає. Підійшла до дівчаток. А Надійка як крикне:

— Куди ви, бабусю! Прочитайте, що тут написано, — це ж місця для дітей! Ви що, неграмотні?

Соромно стало Катрусі за свою подружку. Зіскочила вона з місця, посадила бабусю і каже: «Пробачте, будь ласка, Надійці, вона у нас іще не зовсім грамотна».

Бабуся сіла і каже:

— Нічого, нічого, у вас життя попереду — іще навчитесь!

Вибігли дівчатка на зупинці, обоє сердиті, червоні, і ну сперечатися. Надійка каже:

— Ти що, не вмієш прочитати написаного? Тебе погано в школі вчили?

А Катруся:

— Ні, це тебе погано вчили. Не знаєш, що є таке неписане правило: молодші повинні поважати старших! Довго вони сперечалися. Як ви гадаєте, хто з них правий?

Яків Пінясов

1. Чому Катрусі стало соромно за Надійку?
2. Що зробила Катруся? Знайди це місце в оповіданні та прочитай.
3. Чому сперечалися дівчатка?
4. Хто з них був правий? Чому?
5. Як ти думаєш, чи зрозуміє Надійка свою провину?
6. Навчися виразно читати і переказувати оповідання.

Прислів'я

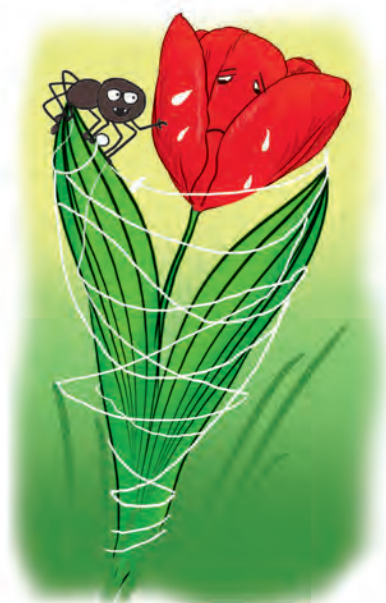
Шануй людей — і тебе шануватимуть.
Книжку читай — розуму набирай.

Дружба

(Казка)

Тюльпан, який виріс на галявині, був її окрасою. Всі квіти схилилися перед його красою. Але він цим не пишався. Метелики, ромашки були його друзями, і де б вони не були, завжди розповідали про красиву квіточку.

Якось почув їхню розповідь Павук. Він взагалі не любив квітів, не цінував краси і надумав знищити Тюльпана. Сонце вже сідало, квіти готувалися до сну. Павук підповз до квітки

і прошепотів: «Дозволь мені переночувати під твоїм листком. Я залишився без домівки, а вже ніч. На ранок вкриє травицю роса, боюсь, щоб не застудитись».

Добрий Тюльпан дозволив Павукові залишитись і дбайливо прикрив його своїм листком.

Коли сонечко почало будити промінням квіти, всі побачили, що Тюльпан обплутаний сіттю Павукаробійника.

Він прокинувся, але поворухнутися не міг: павутиння душило його. Ніхто не міг допомогти квітці. Тюльпан плакав, сльози котилися по його пелюстках, а Павук радів зі своєї перемоги.

Аж тут прилетіла Бджілка. Вона сміливо кинулася на Павука, і той злякався й утік: так Бджілка визволила Тюльпана. Він почаствував її своїм нектаром*, і від того часу зав'язалася дружба між Тюльпаном і Бджілкою.

Словничок

Нектар — поживний, цілющий сік квітки, який збирають бджоли.

1. Чому Тюльпан вважався окрасою галявини?
2. Що надумав зробити Павук? Знайди це місце в оповіданні та прочитай.
3. Що сталося на ранок? Дай відповідь словами з тексту.
4. Як Бджілка визволила Тюльпан?

Прислів'я

Вірний друг — то найбільший скарб.
З добрим дружись, а лихих стережись.
Справжній друг завжди тобі добра бажатиме.

Чергова

Добрий день! — дзвенять трамваї.

Шпак із дерева співа.

Наша Галя поспішає.

Наша Галя — чергова.

Голосів не чути з двору,
тихо в школі в ранній час.

Галя швидко мчить нагору,
відчиняє двері в клас.

Чергувати — це не жарти:
треба всі оглянуть парти,
порох стерти — раз і два! —
парта буде, як нова.

На вікні у класі квіти.
Треба також їх помити.
Щоб нічого не забути,
бо вона ж на всіх одна...
Найчистішим в школі бути
мусить їхній третій «А».

Гляне вчителька — й помітить,
хоч у неї стільки справ.
— Ой як чисто! Правда, діти?
Хто сьогодні чергував?

Марія Пригара

Людина починається з добра

1. Чому Галя поспішає вранці до школи?
2. Прочитай, як школа вранці зустрічає Галю.
3. Як Галя прибирала в класі? Знайди це місце у вірші та прочитай.
4. До чого має прагнути кожний черговий?
5. Навчися виразно читати і переказувати вірш.
6. Розкажи про чергування учнів у вашому класі.

Прислів'я

Маленька праця краща за велике безділля.
Бджола мала, а й та працює.

Завдання

Поясни, використовуючи цей вірш, прислів'я «**Найкращі руки — роботящі**».

* * *

В мене руки господарки,
приготують всім сніданки,
принесуть води на кухню,
переміють миски й кухлі,
і підлогу підметуть,
і в портфель книжки складуть.

Микола Сингаївський

Завдання

1. Розглянь малюнки. Розкажи, як можна допомогти старшим.
2. Розкажи, як ти допомагаєш дорослим удома і в школі.

Причина

Другий день лежить хлопчина
в ліжку у кутку.

І на те була причина:
в батьковім садку
обірвав хтось грушку тихо
аж до верхніх віт.

Ось у хлопця з того лиха
й заболів живіт.

Платон Воронько

1. Що спричинило хворобу хлопчика?
2. Пригадай, про які добрі вчинки дітей розповідається в творах цього розділу.

Завдання

1. Розглянь малюнки на сторінці 47.
2. Розкажи, що ти знаєш про професію кожної людини, зображеної на малюнках.
3. Прочитай загадки і серед малюнків знайди відгадки до них.

Загадки

- ▶ Хто нас всіх завжди годує? Хто смачний обід готує?
(Кухар)
- ▶ У білому халаті з'явився чоловік, він вижене хворобу твою за мить. (Лікар)
- ▶ Професії (це кожен знає) важливішої немає! Він — наставник і навчитель, мудрий, приязний... (Учитель)

Десять робітників

Зайшов я колись до одної жінки в хату — Одаркою звали жінку. Дивлюсь, а в неї в хаті так чисто, гарно так: діти умиті, чисто одягнені, обід зварений.

— Як ви встигаєте все поробити? — питаю я в Одарки. А вона каже:

— Як же мені не встигнути? У мене служить аж десять до-

брих робітників. Вони мене слухають: що я скажу — зроблять, один одному допомагають!

— Які ж то у вас робітники?

— А ось вони! — засміялась Одарка і поклала на стіл своїх десять пальців.

Михайло Коцюбинський

Людина починається з добра

1. Розкажи, як було в хаті Одарки.
2. Хто допомагав жінці в роботі?
3. Перекажи зміст оповідання.

Завдання

Прочитай і відгадай загадку.

||||| **Загадка** |||||

► Дві рідні сестриці по п'ять синів мають, всі собі у праці щиро помагають. *(Руки)*

Завдання

Виразно прочитай вірш, вставляючи замість потрібні за змістом слова *(лопати, молоток, сокиру)*.

Що для чого треба?

Щоб город перекопати,
треба взяти нам .

Щоб забить в стіні гвіздок,
треба взяти .

Щоби дрова нарубати,
треба нам мати.

А без чого б жодне діло
не кипіло, не горіло?

Без кмітливих і робочих,
до усяких справ охочих,
здібних до наук
двох твоїх умілих рук.

Володимир Малик

Пригадай, подумай, дай відповідь

1. Кого ти вважаєш доброю людиною? У яких творах цього розділу ти прочитав / прочитала про добрі вчинки дітей?
2. Назви добрі вчинки свої та своїх друзів.
3. Пригадай і назви твори, у яких розповідалося про різну взаємодопомогу: мама допомагала Марійці, бабуся — Михайлику, Бджілка — Тюльпану, діти — дорослим.
4. Які оповідання цього розділу тобі сподобалися?
5. Які твори про роботящі руки ти знаєш?
6. Як ти розумієш ці прислів'я?

Не одяг красить людину, а добрі діла.

Людину по праці видно.

Умілому всяка робота легка.

По роботі майстра впізнають.

Білосніжна зима

У небі ясно-голубім
зимове сходить сонце
і ллє проміння на мій дім
і у моє віконце.

Наталя Забіла

Дядько Мороз

За сивими хмарами, високо в небі, де Місяць пасе отари зірок, живе дядько Мороз. Не хатина в дядька — справжній палац. Двері різьблені, а на вікнах — візерунки, вгорі на гострому шпилі срібний човник горить.

Коли сади та діброви, ліси і гаї своє вбрання поскидали й приготувалися до довгого сну-відпочинку, спустився на землю дядько Мороз.

До схід сонця побував дядько Мороз у садах і гаях, у лісах і видолинках, у дібровах та на полях. І всюди роботу собі знаходив. Кожне деревце, кожну гіллячку, кожний кущик та травинку обліпив пухнастим блискучим інеєм.

— Щоб і взимку земля була прекрасна, — мовив у сиві вуса дядько Мороз. — А ще — засиплю землю сріблом, щоб рясно ниви хлібами колосилися, щоб сади смачними плодами наливалися, щоб річки ширшали, струмки та потічки блакитними стали...

Дивуються довкола берізка з калиною, тихенько гойдають вітами.

Радіє дядько Мороз. У вуса посміхається — всюди на землі його праця. Все зацвіло білим цвітом. А земля, здалось йому, стала такою зоряною, як і небо за високими хмарами.

За Василем Мельником

1. Знайди і прочитай рядки про те, де живе дядько Мороз.
2. Коли він спускається на землю?
3. Що робить дядько Мороз для того, щоб і взимку земля була прекрасною? Знайди це місце в оповіданні та прочитай.
4. Скажи, яке значення має праця дядька Мороза для землі.
5. Як він сам говорить про це? Прочитай.

На санчатах

У школі вчитись було так цікаво, що дні минали непомітно.

Одного разу прокинулись діти, визирнули у вікно. А земля й дерева вкриті білим сніговим пухом.

Вже можна лагодити санчата. Незабаром діти помчать з гори, аж вітер свистітиме у вухах!

Найкращі санчата зробив собі Саня. Це не санчата, а просто автомобіль. Полозки довгі, підбиті товстим залізом.

Ці санчата так летіли з гори, що очі заплющувалися від страху. І кожному хотілося на них покататися. Приготувавши уроки, учні вибігали на гірку. Саня кожного разу був першим. Він нікому не відмовляв разом з ним покататися на його чудових санчатах. На них могло відразу сісти троє. Із свистом, з вигуками санчата летіли з гори.

Іноді Саня навмисне візьме й перекине санчата. Тоді всі, хто їде, котяться в сніг.

Але ніхто не ображається на Саню. Всі сміються, обтрусують один одного від снігу і знову тягнуть санчата на гору. Там їх чекають інші діти.

Олександр Копиленко

1. Що побачили діти, визирнувши у вікно?
2. Які санчата зробив собі Саня? Знайди це місце в оповіданні та прочитай.
3. Чому всім хотілося спускатись з гори на його санчатах?
4. Як ставився Саня до товаришів?
5. Перекажи зміст оповідання.

Завдання

Прочитай і відгадай загадки.

Загадки

- ▶ Скатертина біла увесь світ накрила. (*Сніг*)
- ▶ Без рук, без олівця, малює без кінця. (*Мороз*)
- ▶ Не звір, а висє. (*Завірюха*)
- ▶ Біле, як сорочка, пухнасте, як квочка, крил не має, а гарно літає. (*Сніжинка*)

Прислів'я

Січень — року початок, а зими — середина.
Хоч лютий лютує, а весну чує.

**Люба доню,
хлібця кинь!**

То не квіти у садках,
висне іній на гілках.
Ой в садках, ой в садках
висне іній на гілках.
По доріжках, по стежках
біло, срібно, тихо так.
Біло так, тихо так
по доріжках, по стежках.
Тільки пташечка цвірінь:
люба доню, хлібця кинь!
Ой цвірінь, ой цвірінь,
люба доню, хлібця кинь!

Марійка Підгірянки

Допоможемо пташкам

Пташки, що залишаються в нас зимувати, в морози та завірюхи терплять велику скруту*. Щоб прогодуватися, вони перебираються ближче до людського житла. Прилітають вони й до годівниці, яку ти змайструєш.

Найпростіша пташина їдальня — це просто прибита на підвіконні дощечка. Але краще зробити годівницю з дашком і боковими стінками.

Насипай пташкам крихти хліба, ягоди бузини, калини, горобини, журавлини, соняшникове насіння.

Несолоне сало люблять синички. Підвісити його можна на нитці.

Не забувай щоденно підгодовувати пташок.

Словничок

Скрута — нужда, потреба в харчуванні.

1. Чому пташкам узимку важко прогодуватись?
2. Де живуть пташки взимку?
3. Як допомогти пташкам перезимувати?
4. Знайди в тексті рядки, де говориться про пташині їдальні.

Завдання

1. Спостерігай, коли більше пташок — узимку чи навесні? Які пташки живуть поблизу школи чи твоєї оселі? Яких пташок найбільше? Чи знаєш ти їхні назви?
2. Які завбільшки бувають пташки? Яке в них забарвлення? Чим вкрите тіло пташок?
3. Що їдять пташки взимку? Який корм насипають у годівницю для пташок?

Запам'ятай!

Спостерігати за пташками треба так, щоб вони тебе не бачили. Сидіти треба зовсім тихо.

Узимку

Ой мороз, який мороз!
Всіх пташок проймає дроз,
скачуть-плачуть горобці:
— Дайте нам зернят, ців-ців!..

Як почув Василь пташок,
одягнувся в козушок,
взяв пшона і хліба скибку,
на подвір'я вибіг швидко.

Всіх пташок нагодував,
і здалось — мороз пропав:
горобці защебетали,
і синичкам тепло стало.

Іванна Блажкевич

1. Розкажи, як хлопчик допомагав узимку пташкам.
2. Вивчи вірш напам'ять.
3. Пригадай, що ти читав / читала про допомогу пташкам узимку.

Хлопчик хотів приголубити сніжинку

З неба летіла на землю сніжинка.
Вона була легка, ніжна, прозора, мов
пушинка. І красива, мов зірка.

На землі стояв хлопчик. Він бачив,
як падає сніжинка. Хлопчик думав: ось
впаде під ноги, і її затопчуть.

Ні, не треба падати сніжинці на зем-
лю. Не треба її затоптувати. Хлопчик

простяг долоню. Він захотів приголубити сніжинку. А вона впала на теплу, добру руку хлопчика і розтала. Хлопчик з жалем дивиться на руку. На долоні блищить крапелька, мов сльозинка.

Василь Сухомлинський

1. Якою була сніжинка, що летіла на землю?
2. Чому хлопчик вирішив приголубити сніжинку?
3. Що сталося з нею?

Завдання

Прочитай і відгадай загадки.

||||| **Загадки** |||||

- Прийшла до нас бабуся у білому кожусі. Поля причепурила — пухнастим снігом вкрила. Вгадайте — хто вона, бабуся чарівна? (Зима)
- Що це за птиця, що тепла боїться? (Сніжинка)

Завдання

Вивчи вірш напам'ять.

Святий Миколаю

Святий Миколаю,
прийди до нас з раю,
принеси нам дари
кожному до пари.
Цукерки смачненькі,
булочки пухкенькі,
книжечок багато
читати у свято.

Марійка Підгірянка

Гість із неба

У дитячий край щасливий
йде весела вість:
бо коником білогривим
їде з неба гість!

Дарів* гість везе багато —
повні саночки;
радість буде в кожній хаті,
бо в них книжечки.

Їде, їде гість той скоро,
щоб бути на час,
та до чемних лиш, дітворо!
Чи всі чемні з вас?

Їде, їде гість багатий
у дитячий край —
хто цей гість,
ви раді знати?
Святий Миколай!

Антін Лотоцький

Словничок

Дар — подарунок.

1. Навчися виразно читати вірш.
2. Який гість із неба їде в дитячий край?
3. Яким потрібно бути, щоб одержати від нього подарунок?

Грудень

— Дай нам снігу, місяць Грудень,
ми гуляти в сніжки будем!

Місяць Грудень нас послухав,
в крижану дуду подмухав,
цьвохнув білим батіжком
та й пішов трусить сніжком.

— Ой веселий місяць Грудень,
на санках — у свято, в будень!

Ти нам більше догоди,
ти ялинку приведи!

Ще не згас грудневий день,
голубіє стежка,

а зелена гостя йде
в зірочках-сережках.

В домі гостя лісова
з нами весело співа,
а крізь синій сніговий
мчить в ракеті рік Новий.

— Я прощаюсь, — каже Грудень.

— З Новим роком, добрі люди!

Інна Кульська

1. Прочитай виразно вірш.
2. Що просили в Грудня діти? Розкажи словами з вірша.
3. Чому діти називають Грудень веселим місяцем?
4. Чи виконав Грудень прохання дітей? Розкажи словами з вірша.
5. опиши лісову гостю, яка прийшла до дітей.
6. Чому Грудень прощається з людьми?

Іван Франко — великий український письменник. Він народився 27 серпня 1856 р. в селі Нагуєвичі, у чудовому краї — на Галичині. Малий Іванко любив слухати татові казки, мамині співанки, записував народні пісні.

Він дуже любив вірші Тараса Шевченка, багато з них знав напам'ять. Згодом став писати й свої твори для дітей і дорослих. Його вірші про весну, кицю, казочку «Ріпка» ти вже знаєш. Прочитай інші вірші Івана Франка.

Завдання

Навчися виразно читати вірші.

З Новим роком!

З Новим роком, браття милі,
в новім щастю, в новій силі
радісно вітаю вас і бажаю,
щоб в здоров'ю, в мирі,
з братньою любов'ю
відтепер ішов нам час.
Щирій праці Бог допоможе!
Дай вам Боже, все, що гоже!

Іван Франко

Сипле сніг

Сипле, сипле, сипле сніг.
Мов метелики сріблісті,
сніжинки біленькі, чисті
тихо стеляться до ніг.
Сипле, сипле, сипле сніг.

Сипле, сипле, сипле сніг.
Все присипав — доли, гори,
вже весь світ — мов біле море,
біле море без доріг.
Сипле, сипле, сипле сніг.

1. Як виглядав увесь світ, коли випав сніг? Дай відповідь словами з вірша.

Завдання

Прочитай вірш і скажи, про кого в ньому розповідається.

* * *

У долині село лежить,
понад селом туман дрижить,
а на горбі край села
стоїть кузня немала.
А в тій кузні коваль клепле*,
а в коваля серце тепле,
а він клепле та й співа,
всіх до кузні іззива*.

Словничок

Клѣпле — кує, б'є по залізу молотком.

Іззивати — зазивати, запрошувати.

Снігурі на калині

Калину подарував нам лісник. Іще прутиком безвітим. Посадили в дворі перед здивованими вікнами. Така несміла сусідка!.. Весна кругом, а вона сама не своя. Тиждень стоїть, другий. І знаку не подає, що прийметься.

Думали, не вжилася з домашнім ґрунтом: звикла до іншого... А тут ще й на видноті — незручно, мабуть.

Та нагодився дощ, розворушив. Набубнявіли бруньки. Згодом і листочки випурхнули. Прижилася, розвилася! Рік за роком — своєю нам стала. Сімейку розпаростила навколо себе. Дружний кущ. Росте розгонисто, цвіте розмашисто, родить рясно-рясно. І ягоди цілющі. Все село ними лікується від всякої всячини. Хто не попросить — усім пучечок знайдеться. Ще й для морозів зостанеться трохи. Калина щедра.

Буває, захочеш узимку мерзлу ягоду скуштувати. Протягнеш руку до засніжених віт, а добра половина гронок — фур-фур-р та й полетить туди, де лісник мешкає. Ніби і йому калина гостинців посилає за те, що колись визволив із хащів дрімучих... Насправді ж — то снігурі. Отак примостяться на гілках — одразу й не розгледити їх. Калина ж бо червоно-червона така! А снігурі — такі калинові!

Микола Клець

1. Як потрапила калина на подвір'я?
2. Хто особливо любить калину взимку?
3. Опиши калину, використовуючи слова й вислови з оповідання.

Народні свята у січні

Щойно Новий рік зустріли, аж підходять Різдво й Водохреща.

Протягом двох тижнів — з 6 по 19 січня — українці відзначають свята Коляди: Святвечір, Різдво, Меланку і Василя, Водохреще. У давнину люди вважали, що в цей час «сонце на літо повертає, а зима — на мороз».

Вечір перед Різдвом називається Святвечір. На цей вечір усі члени родини мають бути вдома. Хто ж спізниться, той «цілий рік блукатиме поза хатою». Як тільки на небі з'явиться підвечірня різдвяна зірка, усією родиною сідають за святковий стіл. Серед дванадцяти різних страв обов'язково має бути кутя. Зичать здоров'я й щастя усій родині.

Надходить північ, а отже, й Різдво — день народження Ісуса Христа.

Про Різдво Христове, про народження Христа першими всіх сповіщають діти. Вони співають колядки, колядують, щоб за добру новину одержати щедрий дарунок:

*Коляд, коляд, колядниця,
добра з медом паляниця,
а без меду не така,
дайте, дядьку, п'ятака!*

У цей день кожний при зустрічі говорить:

— Христос рождається!

А у відповідь чує:

— Славимо його!

1. Які свята український народ відзначає в січні?
2. Вивчи напам'ять кілька колядок.

Завдання

Вивчи вірш напам'ять.

З Різдвом Христовим

Хай за вікном хуртека* злиться,
а нам співати і радіти.

Горить ялинка у світлиці —
з Різдвом Христовим, любі діти!
Дніпро обняв дзвінки Карпати,
а в хаті вже кутя* і сіно.

Дозвольте заколядувати:
— З Різдвом Христовим, Україно!

Йосип Струцюк

Словничок

Кутя — обрядова страва з вареної пшениці з маком, медом, родзинками, яку готують на Святвечір.

Хуга, хуртека, хуртеча, хуртовіна — сильний вітер зі снігом, заметіль.

Щедрий вечір!

Під обрусом* — сіно,
на обрусі — свічка,
на всю хату
пахне свіжа паляничка.

Під обрусом — сіно,
голубе, дрібненьке.
На обрусі — миска,
у мисці — опеньки.

У другій — капуста,
третя — з голубцями:
страв дванадцять нині
є в нашої мами.

На радість дорослим,
на втіху малечі
йде до нас у гості
щедрий, добрий вечір!

Марія Хоросницька

Словничок

Обрус — скатертина.

1. Уважно прочитай вірш мовчки, а потім уголос кілька разів.
2. Скажи, чим накривають стіл на Святвечір.
3. Дізнайся в батьків і розкажи, які дванадцять страв мають бути на столі на Святвечір.

У лісі взимку

1

Насипало в лісі снігу пухкого та білого. Та лісові тварини не бояться снігу і морозцю. В тепле хутро одяглися звірки, в густий пух — пташки.

Під старим дубом мишка собі нірку вирила. З травинок і сухого моху зробила тепленьке кубелечко.

Тихо навколо в лісі, самий сніжок блищить. Вилізла мишка на пеньок. Дивиться — сухе насіннячко сюди вітер приніс. Поласувала сухеньким насіннячком і почала хутро своє чистити.

2

Раптом прямо над нею щось чорне і велике впало на стовбур. Перелякалась мишка і сховалась у нірку. Що ж воно за страхіття впало на стовбур?

Потихеньку визирнула мишка, роздивилась. А то дятел прилетів. Працює дятел цілий день, винищує шкідників, що під кору поховалися.

3

З дерева на пеньок стрибнула білка. У неї в лапках со-снова шишечка. Сіла білка снідати. Гризе шишку, насіннячко вилуцує. Між кущами серед сухого бур'яну стрибає зайчик пухнастий. Стрибнув заєць до молоді дикої грушки, по-гриз трохи кори — і прямо до пенька. Отут він і відпочине. Вири-в собі ямку під пеньком, ліг і задрімав. Тепло йому в пухнастому хутрі в затишку лежати.

За Олександром Копиленком

Завдання

Прочитай і відгадай загадки.

Загадки

- ▶ Вірно людям я служу, я дерева стережу, дзьоб міцний і гострий маю, шкідників ним добуваю. *(Дятел)*
- ▶ Що то за звірок маленький, що літом сіренький, зимою біленький, по лісу стриб-стриб, по снігу диб-диб? *(Заєць)*

Зайці

— А мороз аж сміється, такий міцний, — розказував батько, вернувшись додому. — Ішов я через леваду, а заєць вискочив просто з-під ніг і якби хоч злякався, якби дременував, а то ледь-ледь пересуває лапами, хоч за вуха хапай. Тепер у полі все завіяно снігом, то зайці до села внадилися — нагородах та в садках їм легше прогодуватися. Це ж можуть і молоді яблуні в нас пообгризати.

Василько глянув крізь шибку на засніжений садок, одягнув ковшок, взув биті валянки — й надвір. Поки йшов до погребя, мороз веселенько так і співає під ногами.

У погребі Василько набрав моркви, з капусти наздирав листків і побрів городом до саду. Під стовбурами молодих яблунь він клав де морквинку, а де капустияне листя. І радів: уночі зайці не стануть обгризати кору на деревах, матимуть смачнішу поживу.

Зосталося ще трохи моркви, то Василько перейшов до сусідського садка.

Та тут під грушею хтось уже поклав моркву. А також майстерно прилаштував дротяне сильце. Василько, гамуючи хвилювання, відв'язав мудру пастку і шпурнув її подальше в сніг...

Уночі йому снився заєць. Заєць сидів на задніх лапах, а в передніх тримав червону морквинку і смачно гриз її.

А вранці сусід, прокидаючи від хати до воріт стежку, розказував Васильковому батькові:

— Ох і зайці у нас цієї зими! І, мабуть, здорові, бо вчора зірвали в мене біля груші пастку. А слідів не лишилося. За ніч усе снігом замело.

Василько прислухавсь до їхньої розмови. Він прив'язував шматочок сала на калині — для синичок — і хитро всміхався.

Євген Гуцало

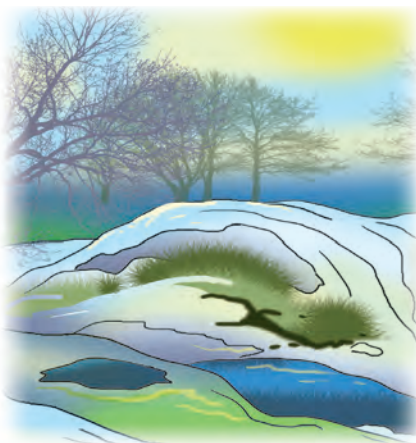

1. Про що розповів батько?
2. Що вирішив зробити Василько?
3. Як розуміти вислів: **мороз веселенько так і співає під ногами**? Коли так буває?
4. Що побачив хлопчик у садку сусіда?
5. Як він поставився до побаченого? У відповіді використай слова з оповідання.
6. Чому Василько хитро всміхався, почувши вранці розповідь сусіда?
7. Поділи текст на дві частини, дай кожній назву.

Лютий і березень

Трудився лютий до світанку
і заморозив геть струмок.
А березень підкрався ранком
і зхрумав нишком весь льодок.

Мороз і другу ніч старався, —
припорошив льодок сніжком.
Та знову березень сміявся:
злизнув усе те язиком.

Хоч на річках льоди кололись, —
зима трусила ще сніги.

То лютий з березнем боролись,
боролись, наче вороги.

Зима ще злиться, бідолаха,
а все ж весна бере своє.

І березень бурульки з даху,
немов цукерочки, жує!

Микола Лисич

Білосніжна зима

1. Виразно прочитай вірш.
2. Про яку боротьбу йдеться у вірші?
3. Як лютий затримує зиму? Дай відповідь словами з вірша.
4. А що робить місяць березень?
5. Як ти розумієш вислови: **злизнув усе те язиком; і березень бурульки з даху, немов цукерочки, жує?**

Прислів'я

Лютневі прикмети — метелиці та замети.
Дуй — не дуй, не до Різдва, а до Великодня.

Від зими до зими

Січень січе,
лютий лютує,
березень плаче,
квітень квітує,
Травень під ноги
стеле травицю.
Червень складає
сіно в копиці.
Липень медовий
бджілок чарує

Серпень чудовий
булки дарує.
Вересень трусить
груші в садочку.
Жовтень гаптує
клену сорочку.
Йде листопад,
застеля килими.
Грудень надходить. —
початок зими.

Федір Петров

1. Навчися виразно читати вірш.
2. Назви по порядку місяці року.
3. Назви ознаки кожного місяця. Як про них сказано у вірші? Прочитай.

Пригадай, подумай, дай відповідь

- 1.** Як приходять зима? У яких прочитаних творах про це розповідається? Що саме?
- 2.** Пригадай загадки про зиму. Загадай їх товаришам.
- 3.** Як діти розважаються взимку? У яких творах ти прочитав / прочитала про це? Розкажи своїми словами.
- 4.** Кому потрібна людська допомога взимку? Що ти прочитав / прочитала про це в читанці?
- 5.** Про кого турбується взимку ваш клас? Як саме?
- 6.** З чого утворюється сніг? Що з ним стає в теплі? У яких творах про це розповідається?
- 7.** Які зимові свята ти знаєш? Про які з них розповідалося у підручнику? Розкажи, які подарунки і від кого ти отримав / отримала на свята.
- 8.** Що ти дізнався / дізналася з прочитаних творів про дбайливе ставлення до природи? Знайди в підручнику ці твори, назви їх та пригадай їх зміст. Перекажи своїми словами.
- 9.** Чим харчуються взимку звірі? Як люди їм допомагають?
- 10.** У якому місяці відбувається зустріч зими з весною? Як це свято називається?
- 11.** Як люди закликають весну? Для чого?
- 12.** Згадай вивчені напам'ять вірші про зиму та прочитай один з них.

Мій рідний край — Україна!

Послухай, як струмок дзвенить,
як гомонить ліщина, —
з тобою всюди кожну мить
говорить Україна.

Петро Осадчук

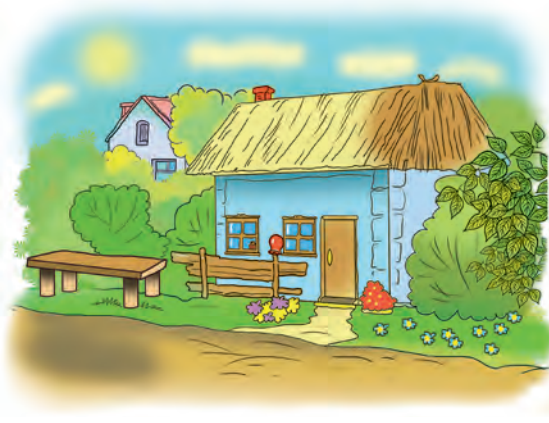
Україна

Україна, любі діти, —
наш чудовий край.
Там ліси, і полонини*,
і луги, і гай.

І річок прудких* багато,
і рибок в них тьма*!
Все те є, кохані діти,
Вітчизна свята.

Україна — це біленькі
у садках хатки,
ниви, збіжжям* засіяні,
запашні квітки,

і міста розлогі*, чисті, —
знай, дитя, це, знай!
Україна наша рідна —
це чудовий край!

Іванна Савицька

Словничок

Збіжжя — зерно.

Полоніна — безліса ділянка в Карпатах для пасовиська та сінокошу.

Прудкий — швидкий.

Розлогіий — широкий; той, що широко розлігся.

Тьма — тут: дуже велика кількість.

1. Знайди у вірші і прочитай слова про природу України.
2. Як ти розумієш вислів: **Україна наша рідна — це чудовий край?**

Прислів'я

У чужій сторонці не так світить й сонце.

Україна

Україна — це чудова земля з широкими річками і нивами. На заході її простяглися високі гори Карпати, а на півдні грає хвилями безмежне синє море, яке називають Чорним морем.

Найбільша річка в Україні — Дніпро. Над Дніпром виблискує куполами церков золотoverхий Київ — столиця нашої держави. А далі — скрізь міста і села, шумлять зелені ліси, хвилюються, коливаються степи...

Дерево гине без коріння. Чому? Бо саме завдяки корінню воно отримує поживні* речовини, воду, а тому живе. У кожного народу також є коріння — це його минуле, його традиції, звичаї, пісні, легенди. Твоя родина — частина народу, тому і вона має свої традиції і звичаї, улюблені пісні, казки. Якщо вивчатимеш їх, будеш знати історію свого роду, продовжувати його традиції. Тим самим ти зміцнюватимеш коріння власного роду і українського народу.

Словничок

Поживні — корисні.

1. Якою є природа України? Знайди і прочитай у тексті про річки і ниви, ліси і гори, степи і Чорне море.
2. Яка найбільша річка в Україні? Назви річки тієї місцевості, в якій ти живеш.
3. Які народні звичаї, традиції ти знаєш?

Прислів'я

Подивись у воду, якого ти роду.

Наш рід

Мама вишиває на білому полотні гарний барвінок, чорнобривці, сині волошки. Навіть маленьку качечку вишила.

- Що це буде, нене? — питає Андрійко.
— Українська святкова сорочечка для тебе.
— Чому українська? — допитується Андрійко.
— Бо вишиваю такі квіти, які ростуть на нашій землі.
А земля наша зветься Україна. І ти — маленький українець.
— А ти, мамо?
— І я українка, і тато, і бабуся, й дідусь. Ми українського роду і любимо нашу землю, нашу мову, наші квіти.

Андрій М'ястківський

1. Що вишивала мама для сина?
2. А у тебе є вишиванка?

Завдання

Вивчи вірш напам'ять.

Сорочка

Мама вишила мені
квітами сорочку.
Квіти гарні, осяйні*:
На, носи, синочку.

Нитка в нитку — кожна з них
ніжністю зігріта.
Синя квітка — із весни,
а червона — з літа.

Цю сорочечку люблю,
вишиту нитками.
Щось змайструю теж, зроблю
для своєї мами.

Вадим Крищенко

Словничок

Осяйні — ті, що випромінюють сяйво — яскраве світло.

Завдання

1. Запитай у рідних, які сімейні реліквії зберігає твоя родина: перший зошит, книжки, щоденники, малюнки, фотографії...
2. Яких звичаїв і традицій дотримуються в твоїй родині?

Завдання

Прочитай вірш мовчки, а потім — уголос.

З тобою

Послухай, як струмок дзвенить,
як гомонить ліщина, —
з тобою всюди кожну мить
говорить Україна.

Послухай, як трава росте,
напоєна дощами,
і як веде розмову степ
з тобою колосками.

Послухай, як вода шумить —
Дніпро до моря лине*:
з тобою всюди кожну мить
говорить Україна.

Петро Осадчук

Словничок

Ліне — пливе з великою швидкістю.

1. Як з тобою «розмовляють» струмок, ліщина, трава, степ, вода?

Герб, прапор і гімн України

Кожна країна має свій Державний герб. Малий Державний герб України — Тризуб. Він називається так, бо має три кінці — три зуби.

Національний прапор України синьожовтий.

Чому саме ці два кольори вибрано? Жовтий колір — це колір пшеничної ниви, колір хліба, зерна. Жовтий колір — це ще й колір жовтогарячого сонця, без лагідних променів якого не дозрів би, не заколосився б хліб.

А синій колір — це колір ясного, чистого, мирного неба, де живе, розкошує жовтогаряче сонце! І ще синій колір — колір цариці-води, якої так багато на нашій землі.

Національний Гімн України — це урочиста пісня, символ нашої державної єдності. Її понад століття тому написали поет Павло Чубинський та композитор Михайло Вербицький.

Державний Гімн України

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Павло Чубинський

Завдання

Вивчи вірш напам'ять.

Прапорець

Прапорець, що я тримаю,
для мене — єдиний.

Прапорець цей, що я маю, —
символ України.

Нема в світі більш святого
й не буде ніколи

від крайнеба* голутого
над пшеничним полем.

Марія Городницька

Словничок

Крайне́ба — далеко на небосхилі.

Київ

Було це дуже давно. На берег Дніпра прийшов святий апостол Андрій і промовив до своїх учнів:

— Чи бачите ви ці гори? На цих горах стане місто, і буде в ньому багато церков.

І вийшов на гори, поблагословив їх, поставив там хрест і помолився Богу.

Минуло багато років. Прийшли в ці краї брати Кий, Щек і Хорив та їхня сестра Либідь. І тут, на горах над Дніпром, заснували вони велике місто й назвали його ім'ям найстаршого брата — Київ.

Це місто тепер є столицею України.

У Києві багато парків, садів, у яких ростуть чудові дерева і квіти. У місті споруджено пам'ятники Тарасові Шевченку, Іванові Франку, Лесі Українці, Богданові Хмельницькому.

Мій рідний край – Україна!

У Києві багато історичних пам'яток. Софійський собор і Золоті ворота, Києво-Печерська лавра і старовинний Поділ — все це символи української історії та культури.

Ось уже понад 15 століть височіє на Дніпрових схилах золотoverхий Київ — найбільше і найкрасивіше місто в усій Україні.

1. Розкажи про заснування Києва.
2. На честь кого названо це місто?

Батьківщина

«Що це є Батьківщина?» — раз питалась Оля,
а батько радо відповів на це дитині:
«Знай, Батьківщина — це ріка, що серед поля,
понад селом, ген, попід лісом тихо плине,
це в саді нашому дерева, зілля*, квіти,
це на ланах пшениця золотокоса,
це той пахучий теплий вітер,
це на левадах скошена трава в покосах*,
це наші всі пісні і молитви щоденні,
це рідна мова — скарб, якого ти не згубиш,
це небо синє вдень, а серед ночі темне,
це, моя Олю, все, що ти так щиро любиш!»

Словничок

Богдан-Ігор Антонич

Зілля — пахучі трави.

Покóси — довгі ряди скошеної трави.

1. Що таке Батьківщина? Відповідь знайди в тексті та прочитай.
2. Як називається наша держава? А народ?

Прислів'я

Без верби і калини немає України.

Завдання

Вивчи вірш напам'ять.

Калина

Розквітай, калинонько,
край ріки,
розпускай білесенькі
пелюстки,
щоб раденька матінка
рвала квіт,
веселила, славила
білий світ,
щоб маленька доненька
край ріки
брала рученятами
ягідки...

Яр Славутич

Якою мовою ми розмовляємо?

Я ще й досі не розповів вам про свого друга Вадика. Ми з ним сусіди: живемо поряд на чотирнадцятому поверсі.

Наше рідне місто — Київ. Тільки я розмовляю українською мовою, а Вадик — російською. Щоправда, до недавнього часу: бо тепер він також, як і я, розмовляє рідною мовою. Якось я кажу йому:

— Вадику, а твої батьки що, з Росії до нашого міста приїхали?

— Ні, — каже Вадик. — Вони українці. Недалеко від Києва народились. У тому селі моя бабуся мешкає.

— А чого ж ти, — питаю, — розмовляєш лише російською?

— Та я й не думав над цим, — відповідає мені Вадик.

— А ти знаєш, як співають різні пташки?

— Певно, що знаю: горобець — цвірінь-цвірінь, зозуля — ку-

ку, соловейко — тьох-тьох, сорока — скреке-ке, ворона — кар-кар...

— А от уяви, — кажу я далі, — що й горобець, і зозуля, й соловейко, і ворона співають однаково, одним голосом: ку-ку! ку-ку! Або так: кар-кар! кар-кар!

— Ха-ха, хи-хи! — сміється мій товариш. — Так не буває! Кожна пташка співає по-своєму.

— Отож, — кажу, — Вадику, і в людей так само: кожен має говорити своєю мовою: грузин — грузинською, француз — французькою, росіянин — російською, а українець, звичайно, — українською.

— А й справді, — дивується Вадик. — Так і повинно бути. Ох і нецікаво було б, якби всі на світі розмовляли однією мовою!

Іван Малкович

1. Чому хлопчик заговорив з другом про те, якою мовою вони розмовляють?
2. Як він довів, що кожен має розмовляти рідною мовою? Підтвердь свою відповідь словами з тексту.

Завдання

Навчися виразно читати вірш.

* * *

Мову рідну, слово рідне
має, дітки, кожний в світі.
З деревом говорить вітер,
з квіткою говорить квітка.
З пташкою щебече пташка.
Тиха річечка — з озерцем.
Мову знати цю неважко,
коли хоче того серце.

Валентина Каменчук

* * *

Кажуть хлопці: я сама, наче квіточка,
що пливуть мої слова, як та річечка,
що душа моя співає, мов сопілочка.
А я просто українка, україночка!

Андрій Демиденко

1. Навчися виразно читати пісню.

Де найкраще місце на землі

Де зелені хмари яворів
заступили неба синій став,
на стежині сонце я зустрів,
привітав його і запитав:
Всі народи бачиш ти з висот,
всі долини і гірські шпилі.
Де ж найбільший на землі народ?
Де найкраще місце на землі? —
Сонце посміхнулося здаля:
Правда, все я бачу з висоти.
Всі народи рівні. А земля
там найкраща, де вродився ти!

Дмитро Павличко

1. Де поет зустрів сонце? Прочитай це місце у вірші.
2. Про що він запитав у сонця?
3. Прочитай, де найкраще місце на землі.
4. Навчися виразно читати вірш.

Пригадай, подумай, дай відповідь

1. У якій країні ти живеш? Розкажи все, що ти знаєш про неї. Чому Україну називають чудовим краєм?
2. Що є корінням українського народу? Знайди і прочитай рядки про це в одному з творів. Про які народні традиції ти знаєш?
3. Які державні символи України тобі відомі? Розкажи про Герб, Прапор і Гімн України.
4. Яке місто є серцем України? Розкажи, звідки пішла його назва.
5. Яка мова є рідною для українців?
6. У якому вірші розповідається про найкраще місце на землі? Яке місце в Україні є для тебе найкращим?

Знай, люби і бережи рідну природу

Дощик втомився та й зупинився,
і поглядає на ліс, на поля.
Таке все чисте, таке іскристе,
така вже гарна рідна земля!

Олесь Лупій

Що я люблю

Люблю матусю, батька люблю,
люблю хатину рідну свою,
і рідну школу, і вчителів,
село, де вперше сонце зустрів.
Люблю в криниці блакитну глиб
і лан, що родить для мене хліб,
садок, з якого грушки несу,
горбок, де білі вівці пасу.
Бо ті горбочки, лани, ліси, —
для мене повні добра й краси,
бо все, що бачу навколо я, —
то люба, рідна моя земля!

Марійка Підгірянка

1. Навчися виразно читати вірш.

Дикі каченята

Любить Тетянка плавати з татом на човні, коли Десна розіллється. Ось і зараз — пливли мимо старої верби, і раптом над ними щось як фуркне.

— Еге, це ж ми качку сполохали, — сказав тато. — Та он дупло на вербі. Там вона, мабуть, каченят висиджує.

— Так і є. П'ятеро яєць у гнізді.

— А тепер поїхали звідсіля хутчіш*, доню, — взявся тато за весла. — Бо качка може злякатися нас і тоді покине гніздо.

Вони попливли далі.

— А чи скоро каченята вилупляться? — запитувала Тетянка.

— У качки каченята наприкінці квітня з'являються. Отож уже скоро. Минуло кілька днів. І знову плыв їхній човен між вербами.

Коли підпливли до старої верби, почули кахкання дикої качки. Вона кружляла довкола верби і кахкала, задерши дзьоба.

— Може, хто гніздо її зруйнував? — стривожився* тато. А тут Тетянка закричала:

— Ой, тату, дивися: парашутики летять!

І справді — з верби летіли парашутики чи жовті кульбабки. Поплюхалися* у воду і запищали. Та це ж каченята!

— От і приводнилися*! — засміявся тато.

Качка щось тихенько порозмовляла з «кульбабками» і попливла до ближнього очерету. А каченята за нею — рівненьким шнурочком.

Василь Чухліб

Словничок

Поплю́хатися — тут: попадати у воду.

Приво́днитися — сісти на воду.

Стриво́житися — захвилюватися.

Ху́тко, хутчі́ш — скоріш.

1. З чим порівнювала дівчинка каченят?
2. Чому Тетянка прийняла каченят за парашутики?
3. Знайди і прочитай речення «А чи скоро каченята вилупляться? — запитувала Тетянка». Які події відбувалися до цього, а які — після? Розкажи своїми словами.
4. Навчися переказувати ту частину оповідання, якій можна дати назву «Вдруге біля старої верби».

Завдання

Вивчи вірш напам'ять.

* * *

Йде п'ятірка каченят
в річку з гірки —
всі підряд.
В теплих травах
чап-чалап,
лівих-правих
десять лап.

Тамара Коломієць

Бджілка

Виручив Василько з біди бджілку. Бджілка хотіла напитися — і впала в бочку з водою. «Тону-у! — дзижчить. — Тону!» Василько кинув на воду листочок. Вилізла на нього бджілка, обсушила крильця та й полетіла...

Покликала мама Василька вечеряти. Поставила на стіл молоко, мед, хліба нарізала.

Їсть Василько, а мама й каже:
— Це меду тобі назбирала бджілка, що ти її врятував.

Знай, люби і бережи рідну природу

— Одна бджілка — й стільки меду! — здивувався Василько.

— А вона всім, всім бджілкам розповіла, от вони й постаралися. Добра звістка швидко по світу лине.

Віктор Дуб

1. Розкажи, що сталося із бджілкою.
2. Як Василько виручив її з біди?
3. Чим віддячила бджілка хлопчикові?

Завдання

Виразно прочитай вірш.

Пташеня

З пташеням маленьким
трапилась біда.
Як піднявся вітер —
випало з гнізда.

З кошиком Андрійко
по щавель ішов,
пташеня сіреньке
у траві знайшов.

У Андрійка очі
блиснули від сліз.
Взяв його тихенько,
до гнізда поліз.

Пташеня зраділо —
кінчилась біда:
із руки стрибнуло
до свого гнізда.

Дмитро Мегелик

1. Як ти думаєш, чому в Андрійка очі блиснули від сліз?

Прислів'я

Де багато пташок, там немає комашок.

Знахідка

Сьогодні Івась додому йде сам. Василь, його друг і сусіда, в школу не прийшов.

Сонечко світить ласкаво — вже кінець лютого. Скоро й жайворонки прилетять, і полине над ланами їхня пісня. То вже прийде справжня весна.

Івась ішов понад шляхом. Коли бачить: на кущі сидить хитра сорока. Чого вона так дивиться на землю? Що вона там побачила?

Івась пішов до кущів. Сорока неохоче знялась і перелетіла трохи далі. І тут раптом Івась побачив сіренького звірка, що пострибав від нього. Стрибав він поволі, бо в нього була пошкоджена лапка. Зайченя! Зовсім маленьке зайченя!

Івась підняв його, засунув за пазуху і швидко подався додому.

Вдома в Івася були собака Рябчик і кіт Муркотик. Подружилися Рябчик, Муркотик і зайчатко. І досі вони мирно живуть, хоч уже й повиростали.

1. Кого знайшов Івась по дорозі додому? Знайди це місце в оповіданні та прочитай.

Журавлик

На болоті біля річки,
там, де вогко тхне* теплом,
ми знайшли кумедну птичку
із пораним крилом.
Довгі ноги, сірі крила,
на голівці — чорний чуб.
Погляда на нас несміло:
— Ой, болять... не полечу!..
Що ж тут бідній пташці мучиться?
Краще хай у нас живе!
І зостався в нас приручений,
і одужав журавель.

Завжди з нами був у забавках,
з нами грався та гуляв.
Полюбили ми журавлика,
довгонога-журавля.
Тільки осінь раптом вдарила,
хмари в небі попливли,
потяглися попід хмарами
в край далекий журавлі.
Потяглися понад кручами,
понад простором степів...
І журавлик наш приручений
теж ізнявся й полетів!
Прощавай, лети, журавлику!
Наш крилатий журавель!

Наталія Забіла

Словничок

Тхну́ти — недобре пахнути.

1. Де діти знайшли пораненого журавлика?
2. Прочитай, як описано у вірші пташку.
3. Чи допомогли діти журавлеві? Як?
4. Коли журавлик покинув своїх друзів? Чому?

Завдання

Прочитай і відгадай загадки Галини Демченко.

Загадки

- ▶ І великі, і малі повдягалися в брилі, і дощу ці одноніжки не бояться анітрішки. Ліс — улюблений їх край. А як звуться, відгадай! *(Гриби)*
- ▶ Під дубочком народився, парасолькою накритися, може б, з лісу пострибав, якби другу ногу мав. *(Гриб)*

Ліси наші друзі

Зрубаний ліс приносить людям користь. З дерева роблять будинки, виготовляють меблі, папір для книжок і зошитів.

Але живі дерева ще більше дають людям радощів. У лісі легко дихається. Ліси і парки прикрашають наші міста і села, очищають повітря. Ліси в горах допомагають людям боротися з повенями, затримують бурхливі гірські потоки. Лісові смуги захищають посіви від гарячих вітрів, що висушують поля. А скільки ягід, грибів, горіхів дарує нам ліс!

Знай, люби і бережи рідну природу

1. Розкажи, що роблять з дерева.
2. Які радощі дарують людям живі дерева? Знайди це місце в оповіданні та прочитай.

У віхолу й мороз

Узимку сутужно* і лісовим звірам, і птахам, і рибі в ставках. Тож не лінуйся сипнути крихт горобчикам та синичкам. Вони, пообідавши, звеселять пісеньками весь зимовий сад.

Нагорни довкола яблунь і груш снігу, щоб їхні стовбури не обморозило. А восени вони щедро обдарують усіх соковитими плодами.

Допоможи татові чи дідусеві прорубати для риби ополонки на ставку — і коропці та карасики, пліточки й верховодки не знатимуть підкригою ніякої напасті*.

Словничок

Напáсть — біда, лихо.

Сутúжно — дуже тяжко прожити.

1. Як допомогти пташкам, звірам і рибкам вижити? А деревам?

Омелюхи

1

Лютує січневий мороз. Сьогодні так холодно, що маленькі школярі не пішли до школи. Оріся теж удома. Вона в двір крізь шибку дивиться. Бабуся в хліві порається. Нудно Орісі самій. Он там, надворі, горобина червоними кетягами палає.

Аж ось налетіла зграйка омелюхів... Усю горобину вкрила. Гарні птахи! Груді в них рожеві. Голівки чубатенькі. Посвистують омелюхи. Ягодами ласують. Оріся в долоньки плеще. До птахів озивається. От коли б вони прилетіли до неї! Та пташки на неї й уваги не звертають. Усе їдять та їдять. Наїдаються.

2

Дивиться Оріся, а вони мляві стають. Свистіти перестали. Раптом почали падати! Один, другий, третій... Усі попадали. Який догори лапками, який на бочок... Ой лишенько! Стривожилася Оріся, у вікно стукає... Бабусю кличе. Прийшла вона і заспокоює Орісю:

— Усе буде гаразд, — говорить. — Я їм допоможу. А ти спати лягай, бо вже темніє.

Спить Оріся. Омелюхи їй сняться. Свою пташину мову посвистом* ведуть. Надто вже близько до дівчинки підлітають. Неначе гуляти кличуть. Оріся до них руки простягає... І прокинулась.

Словничок

П'освист — гучний свист.

3

Повна світлиця омелюхів! На кімнатному лимонному дереві сидять. Очам своїм дівчинка не вірить. А посеред світлиці — порожній кошик! Що за дива?! Дві пташки на підвіконні сидять. Дзьобами в шибку стукають. Підвелася Оріся з ліжка. На підлогу стала. А омелюхи — всі до вікон. З деревця спурхнули сполохано. Об шибки стурбовано б'ються.

Оріся — знов до ліжка. Затихла. Тільки очі з-під ковдри визирають. Набралася терпіння, чекає. Сидять вони біля шибок, понадималися. І не співають. Вирішила Оріся випустити омелюхів. Заговорила дзвінким голосочком:

— Не лякайтесь! Я вас випущу! — Але вони знову схвилювалися.

Відкрила Оріся кватирку. Сама в куточку ліжка притихла. Омелюхи — в кватирку! Один за одним, один за одним...

Фур-р-р! Фур-р-р! Полетіли!

4

Увійшла бабуся. Все пояснила. Мерзлих ягід наковталися омелюхи. Дуже охололи їхні тільця. Від того птахи й попадали. Могли б і загинути. Але вона внесла їх у кошику до кімнати. Поки Оріся спала, омелюхи відігралися.

— А ти, Орисенько, добре зробила. Пташки сумували б за лісом. А на горобину вони ще прилетять. Та й морози великі тримаються в нас недовго...

Світлана Коляда

1. Кого побачила зимового дня Орися?
2. Знайди і прочитай опис омелюхів.
3. Кого Орися покликала на допомогу?
4. Що приснилося Орисі?
5. Хто допоміг пташкам?
6. Дай назви частинам оповідання. Перекажи його зміст.

Узимку

Розгулялась — лютує негода,
сивим снігом заносить ворота.
Я насиплю крихт на порозі,
підгодую птахів на морозі.
А як будуть сніги розтавати,
будуть птахи пісні роздавати.
Ті пісні не сумні — весняні.
Подарують якусь і мені.

Олександр Орач

Пригадай, подумай, дай відповідь

- 1.** Чим люба для кожного з нас рідна земля? У яких віршах цього розділу про це розповідається?
- 2.** Згадай, що ти дізнався / дізналася про диких каченят.
- 3.** У яких творах і що саме ти прочитав / прочитала про турботу людей про птахів, корисних комах, риб, звірят?
- 4.** Яку користь ліси приносять людям?
- 5.** Склади разом з учителем усну розповідь про рідну природу. Користуйся наведеним планом.

План

1. У якій місцевості ти живеш? (У місті чи селі, біля лісу чи біля річки, на рівнині чи в горах).
2. Назви дерева, які ростуть навколо твоєї домівки або навколо школи.
3. Як допомогти садовим деревам вижити холодної зими?
4. А як допомогти перезимувати пташкам, тваринам?
5. Яку користь приносить людям ліс?
6. Що росте в лісі?

Весна красна!

Веснянка

Сонечку, сонечку, уставай!
Красну весну-дівоньку розбуджай!
Хай встає — косичеться у кіски,
наливає росоньки в пелюстки.

А ми тую росоньку із черемх
рученьками білими та й зберем.
А ми, весно, росоньку, як даси,
зберемо на личенько для краси.

Оксана Лятуринська

Весна красна!

1. Навчися виразно читати веснянку.
2. Що вона наливає в пелюстки рослин?
3. Для чого діти збирають росу?

Прислів'я

Весна днем красна.

Завдання

Прочитай і відгадай загадку.

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||| **Загадка** |||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

► І ласкаве, і привітне, будить нас уранці світлом, заглядає у віконце. Здогадалися? Це ж ... (Сонце)

Завдання

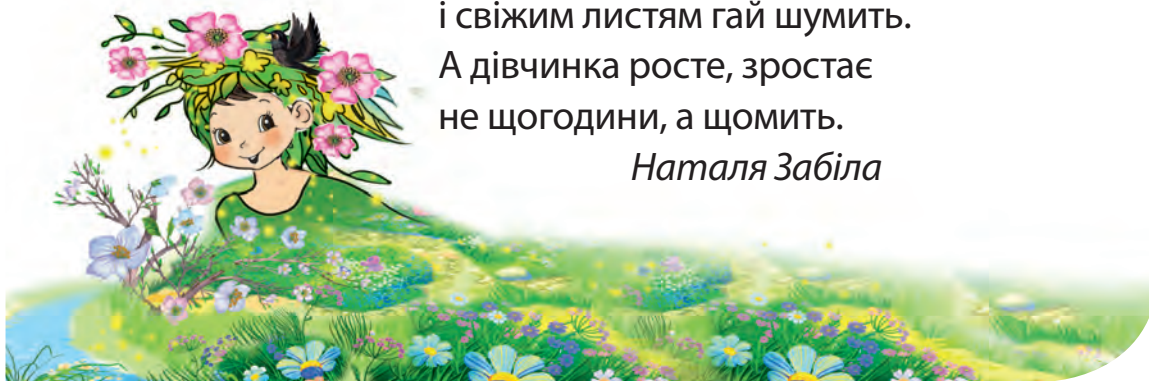
Навчися виразно читати вірш.

Маленька дівчинка весна

Весела, гарна й кучерява, По всіх усюдах пісня лине,
маленька дівчинка Весна усе пробуджує від сну.
біжить, сміється, сіє трави, І всі комашки, всі рослини
і пісня ллється голосна. вітають дівчинку Весну.

І луг зелений зацвітає,
і свіжим листям гай шумить.
А дівчинка росте, зростає
не щогодини, а щомить.

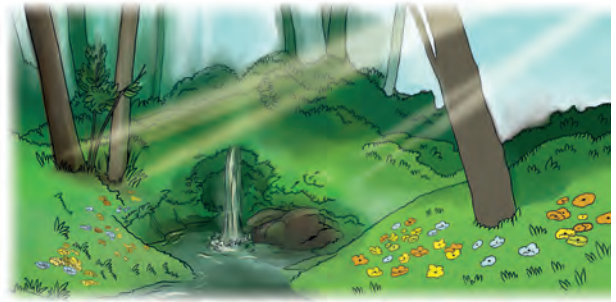
Наталя Забіла

Весна йде

— Весна! Весна! Весна! —
дзвенять струмки! У блискучих
весняних калюжах, наче в дзер-
калі, відбивається яскраве бла-
китне небо. Спостерігати весну
надто цікаво. Хочеш — іди в поле, хочеш — помандруй
по лісу.

Куці верболозу над річкою вкрилися дрібними ніж-
но-зеленими молодими листочками. На березі порозпу-
скалися сережки, і на кінці зламаної гілочки збирається
краплина солодкуватого соку.

Он на пагорбку вже починає зеленіти молода травичка.
В яру жовтіють квіти підбілу.

Про наближення весни нас сповістили своїм жвавим
дзеньканням синички. І дятел вже почав вибивати дзьобом
по сухій гілляці дріб: «Дрр-дрр, весна йде, йде, йде...» Це в
дятла така весняна «пісня», бо співати по-справжньому він
не вміє.

1. Прочитай, як у тексті описано небо.
2. Прочитай, як описано дерева і весняні квіти.
3. Які пташки сповіщають про наближення весни?

Завдання

**Спостерігай за настанням весни! Свої спостереження
запиши до календаря природи.**

1. Коли на вербі з'явилися з бруньок котики?
2. Коли з'явилися перші квіти? Назви їх.

Весна красна!

3. Коли були перший грім і дощ?
4. Коли з'явилися перші комахи?
5. Коли прилетіли шпаки, ластівки?
6. Коли учні розвісили шпаківні на деревах?
7. Коли зацвіли конвалія, бузок?
8. Які дерева вкрилися листям раніше, а які — пізніше?

Весняний килим

Прослала весна із шовкової травиці килим. Та ще й квітами розфарбувала. Летять до них бджоли, джмелі. Веселих пісень заводять. Гарно довкола, любо.

У лісі найпершим виткнувся з-під торішнього листа пролісок. Земля ще не зовсім розмерзлась. А йому байдуже. Корінь у проліска — цибулинкою. З неї він, як пастушок з торбини, й дістає собі поживу — і для білого цвіту, і для зелених гостреньких листочків.

Проти сонечка, на глинястих пагорках, цвіте схожий на кульбабу підбіл. Листячко в підбілу зверху зелене, а знизу — білясте. Прикладеш білим боком до щоки — він гріє, як мати. А зелений холодить, як мачуха. Тому в народі цю рослину називають «мати-й-мачуха».

Ластівки

Пригріва весняне сонце. В рівчаках біжать струмки.

Метушаться за віконцем клопітливі ластівки.

Вже останній сніг розтанув. Тепло. Весело. Весна!

Яся встане вранці-рано та відразу — до вікна:

— Чом це, мамо, пташенята до вікна летять щомить*? Це вони до мене в хату, мабуть, хочуть залетіть?

— Це вони будують вміло для своїх маляток дім. Все працюють безупинно, не марнують, бачиш, час. Грудочки м'якої глини в дзьобах носять раз у раз.

Скоро буде тут гніздечко, добре зліплене з землі. В нім лежатимуть яєчка у м'якесенькім кублі.

Потім будуть пташенята, ненажери* — просто страх! Цілий день їм батько й мати все носитимуть комах.

Підростуть в маляток крила, мати їх навчить літати.

А тоді настане осінь. Стане зразу холодніш.

— Взимку ж, мамо, пташенятам буде холодно в гнізді!

— В теплий край тоді далеко полетять усі пташки: журавлі, качки, лелеки і маленькі ластівки. А як буде знов надворі тепло, весело, весна, — прилетять пташки з-за моря знов до нашого вікна!

Наталя Забіла

Словничок

Ненажери — ті, що багато їдять.

Щомить — тут: кожної хвилини.

1. Яку пору року описано в оповіданні?
2. Як ластівки будують своє гніздечко?
3. Як дбають ластівки про своїх пташенят?
4. Куди відлітають ластівки восени?
5. Які ще птахи відлітають у теплі краї?

Соловейко

— Соловейко, соловейко прилетів...

— І вже співає...

Наввипередки, перебиваючи одне одного, вигукували юннати Андрій та Надійка.

— Що таке? Який соловейко? — здивувався я. — Щойно шпаки появились, і чимало наших шпаківень ще порожні. Адже зараз тільки березень, а соловейко прилітає в квітні.

— Та послухайте-но!

Андрій швидко скочив до вікна, що виходило в садок, і відчинив кватирку.

І справді, я виразно почув щось дуже схоже на спів соловейка. Тільки пісня чомусь була занадто голосна і часом чулися якісь несоловейкові ноти.

— Ну, ходімо подивимось, що то за соловейко такий! Ми вийшли в садок і незабаром знайшли дерево, звідки линув загадковий спів.

На старому клені, біля шпаківні, яку ми недавно повісили, великий чорний шпак виводив пісеньку.

— Шпак, — розгублено промовила Надійка.

— Шпак, — повторив Андрій.

Хоча всі ми — і я, і Андрій з Надійкою знали, — що шпаки часто наслідують голоси інших птахів, крики тварин і навіть різні сторонні звуки, та такого «майстра», як наш шпак, чули вперше.

Так ми й прозвали того шпака «соловейком».

З журналу

1. Що почули діти надворі?
2. Кого побачили вони на дереві?
3. Як співав шпак? Дай відповідь словами з тексту.
4. За що шпака прозвали «соловейком»?
5. Яких перелітних птахів ти знаєш?

Як засинають пташки

Лесю наш Андрусь питає, —
він цікавиться усім:
Як же пташка засинає?
Де її маленький дім?

Все на світі Леся зна,
і говорить так вона:
— От зозуля любить спати
десь на дубі чи сосні.
Кожна гілка — наче хата
їй в зеленій гущині.

Сплять горобчики в соломі —
влязять в стріхи і стіжки.
У гніздечку, в теплім домі,
засинають ластівки.

Тільки сонечко сідає,
тільки темінь настає —
кожна пташка місце знає,
здавна вибране — своє.
Нічка землю укрива,
і не спить лише сова.

Терень Масенко

Весна красна!

1. Що запитав Андрус у Лесі?
2. Знайди і прочитай, де сплять зозуля, горобчики, ластівки.

Весна і мама

Березень. Подув ласкавий вітер.
Засиніли оченята квітів.
Котики муркочуть на вербичці,
і не спиться під снігами річці.

І ведмедик вже не хоче спати
там, під снігом, у ведмежій хаті.
Він штовхає маму волохату:
— Вже весна, мамуню. Можна встати?

І малому проліску не спиться.
Поспішає пролісок родиться:
— Ой, матусю, кучугура тане.
Вже весна. Хутчіше проростаймо!

Якось я спитала у весни:
— Ти чому приходиш, поясни?
І весна мені сказала прямо:
— Поспішаю я на Свято мами!

Поспішають квіти проростати,
поспішають журавлі вертати,
поспішає сонечко теплішать,
поспішають діти розумнішать.

Ірина Жиленко

1. Навчися виразно читати вірш.
2. Прочитай з друзями вірш в особах, передаючи інтонацією ведмедикове прохання, проліскову радість, урочистість весни.

Прислів'я

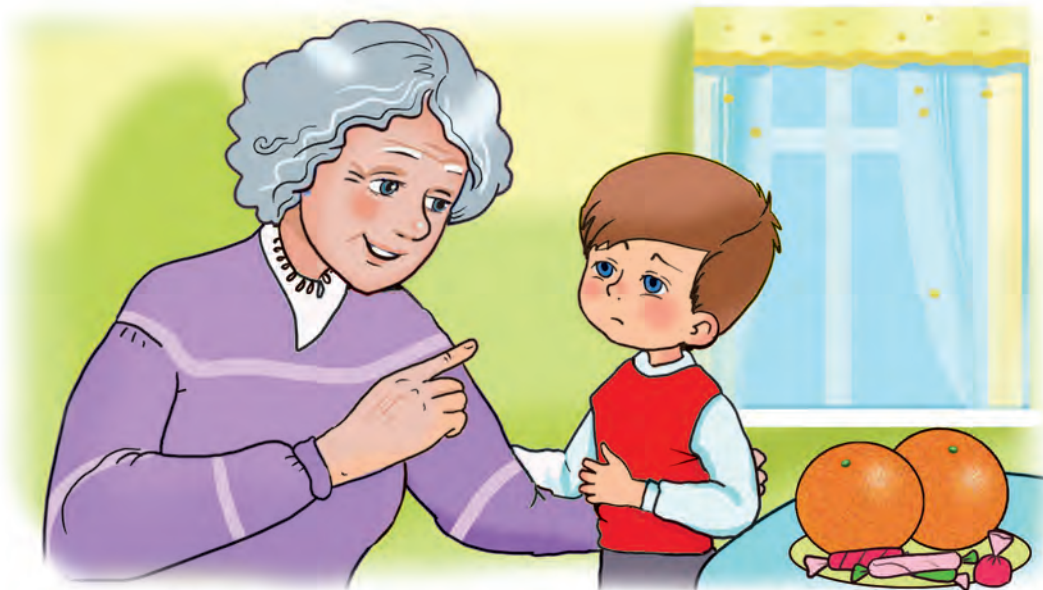
Нема в світі цвіту, цвітнішого над маківочку,
нема ж і роду, ріднішого над матіночку.

Петрусь і подарунки

Бабуся приїздила до Петруся часто. Вона приїздила і взимку, й літом і завжди привозила іграшки, цукерки, черешні або великі апельсини. Тільки-но бабуся ступала за поріг, як Петрусь біг до неї і запитував:

— Що ти мені привезла?

Бабуся виймала подарунки, і Петрусь цілував її.

Весна красна!

Одного разу Петрусь, як завжди, побіг назустріч бабусі, але подарунків у неї не було... Бабуся дуже поспішала до свого онука і нічого не встигла купити. А Петрусь насупився, одвернувся і не став цілувати бабусю.

Наступного разу бабуся привезла йому гостинець. Петрусь зрадів, кинувся їй цілувати. Та бабуся зупинила онука: — Не треба, Петрусь, — сказала вона. — За подарунки дякують, а кого люблять, того цілують і без подарунків.

І Петрусеві стало дуже соромно.

Євген Башенко

1. Що завжди привозила бабуся Петрусью?
2. Що трапилось одного разу?
3. Чому Петрусеві стало соромно?

Бабуся

З ранку і до ночі
трудиться бабуся,
в неї я охоче
працювати вчуся.

Я бабуся прошу:
хоч на пів години
хай моя хороша
ляже відпочине.

Годі їй, старенькій.
мити, підмітати, —
я сама скоренько
приберу кімнати:

застелю я ліжка,
підмету підлогу,
килимок-доріжку
покладу під ноги.

Я сама усюди
пил повитираю,
квітів не забуду
принести із гаю.

Вже, як і годиться,
все зробить я зможу, —
я ж бо трудівниця,
на бабуся схожа!..

Віра Гродська

1. У кого дівчинка вчиться працювати?
2. Що дівчинка зробить, щоб бабуся змогла трохи відпочити?
3. Знайди рядки у вірші, де про це сказано, і прочитай їх.
4. А як ти допомагаєш своїй бабусі?

Провісники весни

Чуєте, як весело дзвенить: кап-кап! Крапельки — перші провісники весни.

Двадцять першого березня доба поділяється рівно надвоє: дванадцять годин — день і дванадцять — ніч. Наближається весна. Незабаром прилетять пташки.

Як тільки зійде сніг, на ланах можна побачити маленькі зелені рослини. Це озимина. Щоб вона швидше росла, хлібороби ще раніше заготували різних добрив.

Он загуркотили в полі трактори, вийшли орати. Потім поле боронують, а там сівалки тягнуть. А з них рівненькими рядочками сиплеться в землю зерно.

Старанно працюють люди. Адже говорять у народі: «Посієш вчасно — вродить рясно».

На фермах народилися телята, поросята, козенята. За малечу догляд потрібний.

Весна — пора садіння дерев. І дорослі, і школярі виходять на вулиці, в парки й сади, на дороги і висаджують маленькі деревця. Якщо їх доглядати — хороші дерева виростуть.

От скільки роботи людям — тільки встигай. Весна любить працюючих.

З журналу

Завдання

1. Прочитай оповідання вголос, а потім мовчки.
2. Перекажи зміст оповідання за поданим планом.

План

1. Ознаки весни в природі.
2. Трактори вийшли в поле: орють, боронують, сіють.
3. На тваринницьких фермах.
4. Садіння дерев.

Тарас Шевченко — великий український поет. Він народився 9 березня 1814 р. в селі Моринці на Черкащині в родині бідного селянина. Тяжким було дитинство Тараса. Він рано залишився сиротою, важко працював на чужих людей. Тарас дуже хотів учитися. Він любив малювати і читати.

Тарас Григорович Шевченко став народним поетом, відомим художником. Його знає і шанує весь світ.

Про те, яким було дитинство Тараса, ти дізнаєшся з оповідань «Калинова хатинка Тараса Шевченка» та «Як малий Тарас учився».

Калинова хатинка Тараса Шевченка

1

Дівчинка Катря, Тарасова сестричка, полола бур'ян на городі. Днина була тепла, а небо ясне! Але сирітці ніколи дивитися на гарну днину. Треба ждати неділеньки, а весь тиждень схилати плечі за роботою.

Весна красна!

— Катре! Де ти? — гукав з порога убогої* хатчини малий білявенький хлопчик.

— Я ось тут, — відповіла Катря.

Хлопчик пустився бігти до неї, але з хати вийшла мачуха і сказала сердито:

— Ти, може, знов кудись навітки вибираєшся, ледащо? Ані кроком мені з хати, бо битиму! Чуєш? Стефанко плаче, іди колиши, а як засне, принеси води і підмети подвір'я!

Хлопчик спинився на хвилину, але як тільки мачуха пішла, він прибіг до Катрі.

— Сестричко!

— Що?

— Я побіжу на потічок! Там такі гарні камінчики! Як мальовані. І рибки плюскочуть. У хаті так темно чогось, так зле...

— Іди, іди, я вже докінчую грядку, то сама подвір'я замету і води принесу. А не гайся довгенько, бо голодний підеш спати, не буде вечері.

Хлопчик призадумався.

— Тямиш*, сестричко, як мама жили, то в нас часто був смачний борщик, пузатенькі варенички, квасолька. Тепер не так! Ми ходимо такі голодні і обдерті! Одежина була в нас не така... Я мав сині штаненята, такі гарні! І червона застіжка в сорочки була, правда? Чи й інші діти не мають мами так, як ми?

— Всюди є сирітки по світі, мій дорогий хлопчику, — сказала Катря. — Але ти не думай про це і йди на потічок гратися.

Тарасик пострибав крізь грядки, крізь тин і незадовго опинився над потічком. Сів на травиці, ноги спустив у воду і

дивився, як хмарки летять, слухав, як жучок скрипить серед трави, як зелена жабка шморгає* поміж листям. І так добре йому було, як у матері при серцю.

Поклав голову під широкий лист лопуха і заснув.

Словничок

Тямити — розуміти.

Убога — бідна, незаможна.

Шморгати — тут: скакати.

2

Тим часом вечоріє, імла здіймається над полем, і хлопчик прокидається від холоду.

— Ой лишенько моє! Мачуха буде бити! Зірвавсь з трави і, простоволосий, наляканий, побіг додому. Здалеку вже долітав до нього гамір — у хаті сперечалися. Мачуха лаяла чогось Катрю, найменша дитина плакала. Став Тарасик за кутом хати, зазирає, чи не вийде сестричка.

За хвилину виходить вона, витираючи сльози.

— Що сталося, Катре? Мачуха знов сердиті?

Катря пригорнула біляву голівку до грудей і поцілувала.

Весна красна!

— Я боюся іти в хату, — шепотів хлопчик.

— Годі, братчику, треба, де ж підеш?

— Де піду? Десь недалечко сховаюся, а ти мені хліба винесеш, добре? Ось тут у сусіда є в саду калина, така розлога! Закриє мене, ніхто не буде знати. Тільки ти не забувай приходити.

Хлопчик пропав у сутінках.

Він зробив собі посеред корчів вигідний шалаш, доріжки навколо нього, посипав їх білим піском та обвів рівненько кілочками, аж мило було дивитися.

З тієї пори, як тільки мачуха лаяла його, як била, Тарас втікав у сад, і ніде тоді не було йому так добре, як у калиновій хатинці.

За Катрею Гриневичевою

1. Чиє дитинство описано в оповіданні?
2. Знайди і прочитай слова про те, як жилося дітям, коли була жива рідна мама, і як потім — з мачухою.
3. Що побачив хлопчик біля потічка?
4. Чому Тарасик злякався, прокинувшись від сну?
5. Що вирішив зробити хлопчик?
6. Знайди і прочитай слова про те, яку хатинку зробив собі Тарасик.
7. Чи часто користувався своєю хатинкою хлопчик?

Як малий Тарас учився

Після смерті батька Тарас прийшов до учителя-дяка. Сказав йому:

— Я буду вам за наймита — і воду носитиму, і все робитиму, тільки дозвольте жити в школі і вчитись.

Картина Івана Їжакевича «Мені тринадцятий минало» (1926 р.)

Дуже Тарас учитися хотів.

Той погодився. Та більше знущався він з Тараса, ніж учив його.

Завжди голодний, обідраний був Тарас, а п'яний дяк бив його березовими різками.

Утік від нього Тарас. Він чув, що в сусідньому селі є хороший учитель, і до того ж малює добре.

— Може, навчить мене! — подумав Тарас і прийшов до нього.

Та новий учитель наказав одразу Тарасові воду носити з річки аж на гору, де його хата стояла. Потім фарбу примусив розтирати, а вчити й не збирався.

Пішов від нього Тарас до третього вчителя, теж художника.

— Вивчіть мене малювати! — попросив хлопець. — Усе вам робитиму, що накажете.

Весна красна!

Але той тільки глянув на Тараса і мовив:

— Нічого з тебе не вийде.

Повернувся сумний Тарас у своє село та й пішов у найми.

За Оксаною Іваненко

1. Коли пішов малий Тарас до першого вчителя-дяка?
2. Як навчався Тарас у нього? Знайди в оповіданні рядки, де про це написано, і прочитай їх.
3. Як навчався Тарас у нового вчителя? Прочитай.
4. Чому Тарас не зміг навчатися в жодного вчителя?

* * *

Тече вода з-під явора
яром на долину.

Пишається над водою
червона калина.

Пишається калинонька,
явор молодіє,
а кругом їх верболози
й лози зеленіють.

Тече вода із-за гаю
та попід горою.
Хлюпочуться качаточка
поміж осокою.

А качечка випливає
з качуром за ними,
ловить ряску, розмовляє
з дітками своїми.

Тарас Шевченко

1. Виразно прочитай вірш.
2. Прочитай, що росте над водою.
3. Як поводять себе на воді качки? Прочитай.

* * *

Дивлюся, аж світає,
край неба палає,
соловейко в темнім гаї
сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
степи, лани мріють,
між ярами над ставами
верби зеленіють.

Сади рясні похилились,
тополі по волі
стоять собі, мов сторожа,
розмовляють з полем.
І все то те, вся країна,
повита красою,
зеленіє, вмивається
дрібною росою.

Тарас Шевченко

1. Навчися виразно читати вірш.
2. Прочитай слова, якими поет описує світанок.
3. Як ти розумієш вислови: **край неба палає; степи, лани мріють; тополі ... стоять, мов сторожа?**

Завдання

Виразно прочитай вірш.

* * *

Защєбетав жайворонок,
угору летючи;
закувала зозуленька,
на дубу сидячи;
защєбетав соловейко —
пішла луна* гаєм;
червоніє за горою;
пругатар співає.

Тарас Шевченко

Словничок

Луна́ — відгомін.

* * *

Весна. Садочки зацвіли,
неначе полотном укриті,
росою Божою умиті,
білють. Весело землі:
цвіте, красується цвітами,
садами темними, лугами.

Тарас Шевченко

1. Навчися виразно читати вірш.

Вишила сама

— Я живу в Карпатах
біля Черемошу,
де ростуть ялиці,
буки й очерет,
у липневу пору,
теплу і погожу,
довго вишивала
Кобзаря портрет.
Гляне, було, мама,
усміхнеться тато.
— Гарно, доню, гарно, —
скажуть жартома. —
Може, й справді гарно?
Гляньте-но, дівчата,
гляньте-но, хлоп'ята,
вишила ж сама.

Вадим Скомаровський

1. Виразно прочитай вірш.
2. Чий портрет вишивала дівчинка?

Великдень

В Україні Великдень святкують дуже гарно. Ще за тиждень починається передсвяткова робота: скрізь старанно прибирають. Діти в усьому допомагають дорослим.

У суботу вже все готове до свята: яйця розписані, паски спечені, ковбаси готові, і все покладено в гарний кошик, чекає того часу, коли треба буде нести святити.

Як зайде сонце, лунає церковний дзвін. О пів на дванадцяті ночі починається служба. Коли вона закінчується, люди моляться, а хор радісно співає «Христос воскрес!». Священник виходить із церкви і посвячує паски.

А як гарно біля церкви! Навколо неї розставлено кошики з пасками, а на кожній пасці горить воскова свічечка. Уся церква ніби обвита тим пишним вінком із вогників.

Великодня служба закінчилася. Люди цілують одне одного і кажуть: «Христос воскрес!». У відповідь чують: «Воістину воскрес!». Усі радісні, щасливі, веселі йдуть додому.

Весна красна!

Люди дарують своїм родичам та знайомим щось посвячене. Діти бавляться писанками* та крашанками*, співають веснянки і водять гаївки.

А тим часом сходить сонце і золотить цвіт на вишнях, черешнях. Щебечуть пташки. А всюди тихо, гарно. Цілий світ тішиться*, що Христос воскрес.

З журналу

Словничок

Крашанка — куряче яйце, пофарбоване в один колір.

Пісанка — яйце, розмальоване геометричним, рослинним або тваринним орнаментом (узором), призначене для Великодніх свят.

Тішитися — радіти.

1. Як люди в Україні готуються до Великодня?
2. Як виглядає у Великодню ніч церква?
3. Що люди кажуть один до одного? А що відповідають?

Завдання

Виразно прочитай вірш.

На Великдень

На Великдень діл і вись	на дзвіницях усіх дзвони —
сонце злотом заливає,	бам-бам!
на Великдень сонце грає —	І так любо для діток
блись-блись!	позбігатися гуртами
На свята усім святам,	і на сонці крашанками —
на яєчко, на червоне	цок-цок!

Оксана Стефанович

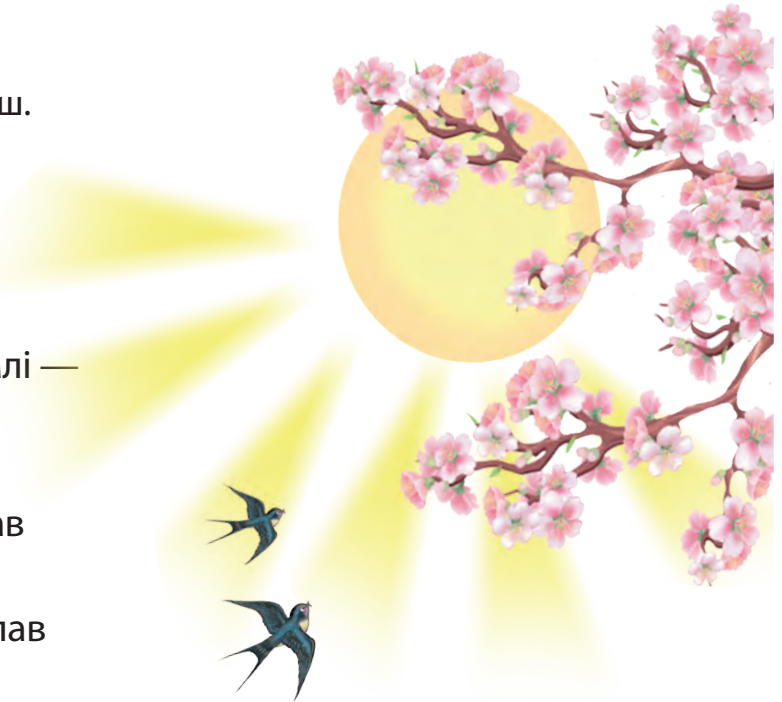
Завдання

Виразно прочитай вірш.

Крапля сонця

На травиночки малі
крапля сонця впала.
Ледь торкнулася землі —
зацвітають квіти,
і земля заграла,
Я на хвилику перестав
у садку копати,
до грудей землі припав
нишком біля хати.
Слухав, як росте трава,
як мурашка ожива
і сміються діти,
дзвонять в кузні ковалі, —
гарна музика землі!

Марія Чепурна

1. Що слухав хлопчик у садку? У відповіді використовуй слова з вірша.

День матері

Рідна матуся! Найдорожча в світі людина! Це вона дала тобі життя. Її ласкаві руки купали, повивали і пестили тебе. Її добрі, теплі очі раділи з твоїх успіхів, допомагали переборювати хвороби і недуги. Для кожної дитини мати — найдобріша, найкрасивіша у світі людина.

Весна красна!

У травні відзначають Міжнародний день матері. У цей день кожна дитина — мала чи доросла — дякує мамі за її любов і ласку, цілує її натруджені руки. Не забудь і ти привітати зі святом своїх маму, бабусю. Вклонися їм і пообіцяй вирости доброю, працьовитою людиною.

Ніколи не забувай рідну маму, матусю, неню!

1. Коли відзначають День матері?
2. Чому кожна дитина повинна пам'ятати і шанувати маму?
3. Розкажи про своїх маму, бабусю.

Уклонюся!

Гарна ти, матусю,
люба дуже, мила!
Ти мене ще змалку
звичаю навчила.

І щодня навчаєш,
як любить родину,
мову нашу гарну,
рідну Україну!

Буду українка,
як і ти, матусю,
і за ту науку
я тобі вклонюся!

Катерина Перелісна

1. Чого навчає свою дитину матуся? Як про це сказано у вірші?
2. Вивчи вірш напам'ять.

* * *

Не цурайтесь* того слова,
що мати співала,
як малого повивала,
з малим розмовляла.

Тарас Шевченко

Словничок

Цура́тися — не бажати зустрітися з кимось, триматися осторонь.

Прислів'я

На сонці тепло, а біля матері добре.

Пригадай, подумай, дай відповідь

- 1.** Після якої пори року настає весна?
- 2.** Назви весняні місяці.
- 3.** Яке весною небо?
- 4.** Що відбувається зі снігом весною?
- 5.** Що відбувається з річками?
- 6.** Які птахи повертаються до нас із теплих країв?
- 7.** Чим укривається земля?
- 8.** Що з'являється на деревах?
- 9.** Що люди роблять навесні на городах, полях і в садках?
- 10.** Які свята відзначають навесні?
- 11.** Які вірші про весну ти знаєш? Які прислів'я про весну запам'ятав / запам'ятала?
- 12.** Під час екскурсії до лісу, парку, саду, на річку, в поле придивись, які зміни сталися в природі. Які звуки чути навколо?

Надходить літо – радості пора

Завдання

Вивчи вірш напам'ять.

Літо

Небо чисте, степ — як море,
трава зеленіє.
Льон синіє, гречка пахне,
пшениця жовтіє.

По пшениці теплий вітер
хвилями гуляє,
молодую пшениченьку
неначе гойдає.

Леонід Глібов

Прислів'я

У червні люди раді літу, як бджоли цвіту.
Погане літо буває, як сонця немає.
Улітку один день рік годує.

Леся Українка — це літературне ім'я поетеси, а справжнє її ім'я — Лариса Петрівна Косач. Народилася Леся Українка 25 лютого 1871 р. в місті Новоград-Волинський.

Коли Лесі було дев'ять років, вона написала перший вірш, а з тринадцяти років уже почала їх друкувати. У десять років Леся захворіла на тяжку, невиліковну хворобу — туберкульоз кісток. І це позначилося на всьому її житті. Через хворобу вона не відвідувала школу, а вчилася вдома під керівництвом матері — письменниці Олени Пчілки.

Леся дуже любила милий край свого дитинства — Волинь і Полісся. Вона добре знала історію рідного краю, його легенди і казки та про все це писала в своїх творах.

Дощик

...Дивлюся ранком —
вже заволочено серпанком*
сіреньке небо, далі став
помалу й дощик накрапати,
і вогким холодком до хати
зайшов притихлий вітерець.

Леся Українка

Словничок

Серпа́нок — легка, схожа на дим поволока, яка скрадає обриси предметів; пелена.

1. Уважно прочитай вірш спочатку мовчки, а потім — уголос.

Завдання

Вивчи вірш напам'ять.

Он ярочки зелененькі

Он ярочки зелененькі,
стежечки по них маленькі,
перевиті, мов стрічечки,
збігаються до річечки;
річка плине, берег рвучи,
далі, далі попід кручі...

Леся Українка

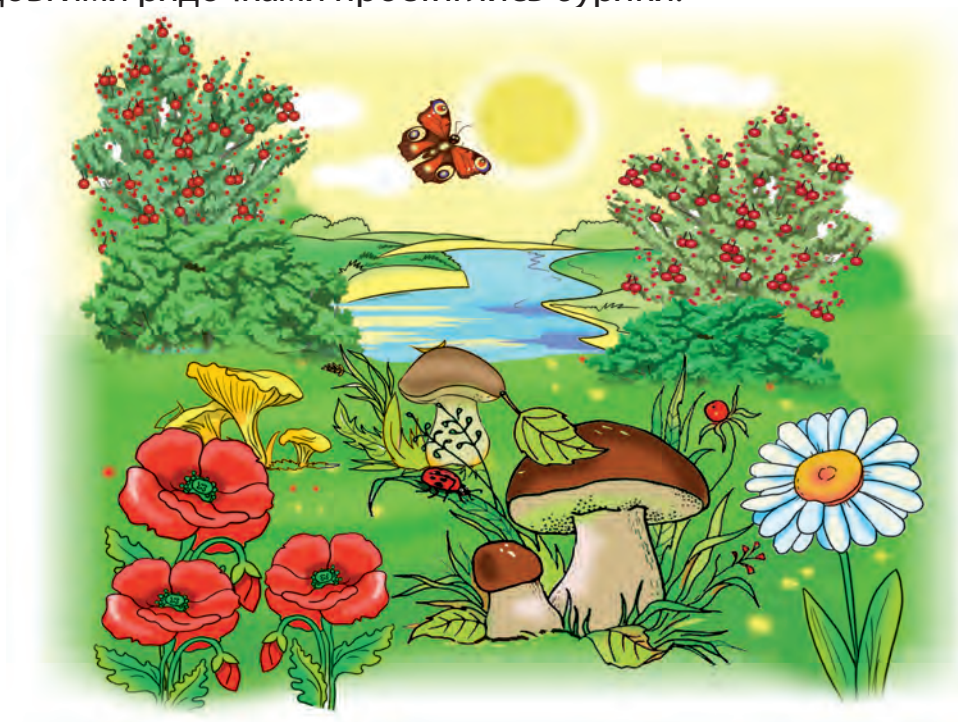

Літо

Літо прийшло! А червень — його перший місяць.

Враз почервоніли вишні. На схилах зацвіли червоні маки. А в лісі тепло пахне деревами, молодою зеленню. Вишикувались рядочками гриби-маслюки.

І городів не впізнати — такі гарні стали. Через усе поле довгими рядочками простяглись буряки.

Розкинула листочки кукурудза. Зацвіла картопля і білим цвітом, і синеньким теж...

У полі хліба колосяться*.

А в пташок тепер клопоту більше, ніж у кого: діточки маленькі з яєчок вивелися.

Іноді крапає теплий літній дощ.

Словничок

Колосяться — стебла жита, пшениці викидають колоски.

1. Після якої пори року настає літо?
2. Відшукай в оповіданні і прочитай рядки, де сказано, як червень змінив вигляд саду, лісу, городу.

Гніздечко

Уранці Петруся розбудив вітер. Завив-застогнав у верхівтті дерев, ще й гілочкою бузку в шибку стукнув. Наче навмисне — вставай, мовляв. Бузок якраз під вікном ріс. Глянуп Петрусь на кущ — і похолов*. Там якась пташина гніздечко звила, а клятий вітер шарпав* бузок, наче хотів його вирвати з корінням.

Вискочив надвір, а що робити — не знає. Гніздечко вигойдується на гілці, от-от упаде. Рукою б притримав, та не дістане. В який бік вітер подме — туди й Петрусь біжить, долоньки підставляє, щоб гніздечко впіймати, коли те впаде. А вітрисько ніби глумиться* над ним, кружляє вихором. І Петрусь кружляє довкола куща. Аж змокрів.

Надходить літо — радості пора

— Ходімо гуляти, — кличе його сусіда Мишко.
— Е ні, гніздечко треба глядіти!
— Та не впаде, не бійся.
— Хтозна, — каже Петрусь, і серце йому заходиться —
гойдає вітер куща, як травинку.

Так і пробігав біля гніздечка до полудня*. А потім вітер притих. Гніздечко і справді не впало, пташина примостила його таки надійно.

— Я ж казав, — знову прибіг Мишко. — А ти не послухався і дурно* протупцював тут пів дня.

Але Петрусь наче й не чув Мишка. Бо коли до гнізда прилетіла пташка, Петрусеві здалося, що вона вдячно подивилася йому в очі.

Василь Шкляр

Словничок

Дурно — даремно, марно.

Глумітися — знущатися.

Полудень — 12-та година дня.

Похолов — тут: злякався.

Шарпати — тріпати, налітати поривами.

1. Чому прокинувся Петрусь?
2. За кого хвилювався хлопчик?
3. Як він оберігав гніздечко? Прочитай про це в тексті і перекажи.
4. Як ти розумієш вислови: **вітер шарпав бузок; кружляє вихором; Петрусь глянув на кущ — і похолов; серце йому заходиться?**

Завдання

Прочитай і відгадай загадку.

Загадка

► В мене є великий хист*, я співаю, як артист. Спів мій радісний усюди дуже люблять слухать люди. (Соловей)

Словничок

Хист — талант, здібність до чого-небудь.

Прислів'я

Для всякого діла потрібні знання.
Мудрим ніхто не вродився, а навчився.

Стежинка

Якщо дружити із стежинкою, вона багато цікавого розповість. Тетянка вийшла на ганок, а стежинка неначе взяла її за руку і повела за собою.

Довкола картопля цвіте біла й рожева, соняхи в золоті бубни вигупують*. Зелений огірочок виповз із грядки на стежку: а що тут робиться? Квасоля-повитиця* пишається на високих тичках*, їй звідтіля все видно. А гарбуз та гарбузиха з гарбузенятами сховалися під лапатим* листям — щоб сонце не напекло.

Через стежинку снують мурашки. Такі малі, а тягнуть більші за себе гілочки й бадилинки. Тетянка знає: отам, під старою грушею, вони дім будують.

А в повітрі золоті цяточки блискають. То бджоли летять по мед: на город, на леваду, в поле.

Надходить літо — радості пора

Веде стежинка Тетянку і все їй показує. Уже й город кінчається. Що ж там далі?

Василь Чухліб

Словничок

Вигу́пувати — тут: бити у бубон «гуп-гуп».

Квасо́ля-пови́тіця — квасоля, яка в'ється на тичках.

Тічка — довга, висока палка, по якій плететься квасоля або інша повзуча рослина.

Лапа́тий — той, що нагадує лапу.

1. Перекажи, що цікавого розповіла Тетянці стежинка про картоплю, соняхи, огірочки, квасолю, гарбузи. Використовуй вислови з тексту.
2. Яких комах побачила Тетянка на городі?

Завдання

Прочитай і відгадай загадки.

Загадки

- ▶ Все літо літаю у поле, до гаю, збираю медок із різних квіток. *(Бджілка)*
- ▶ Їх череди, зграї висока травиця від ока ховає. Ті носять хмизинки, ті — хвою соснову, кладуть вантажі і вертаються знову. *(Мурашки)*
- ▶ Я кругленька, червоненька з хвостиком тоненьким. На городі мене рвуть і до столу подають. *(Редька)*
- ▶ На капусті я вродився і капустою живився. Не плазую, а літаю, бо прегарні крильця маю. *(Метелик)*

П'ять дубків

Дмитрик і Сергійко ходили з учителем до лісу. Учитель викопав їм по три маленьких дубочки і сказав:

— Несіть додому, посадіть коло хати.

Приніс Дмитрик дубки. Викопав одну ямку, посадив дубок. Узяв другий, подивився на нього, і здалося Дмитрикові, що корінці в дубочка дуже кволі.

Викинув другий дубок на вулицю.

Подивився на третій дубок. Здалося хлопчикові, що гілочки в нього слабенькі. Викинув Дмитрик і третій дубок на вулицю.

А Сергійко посадив свої три дубки, вийшов на вулицю і побачив два інші, що лежали в канаві. Підняв їх Сергійко, посадив поруч з трьома дубками.

Поливає Сергійко дубки, ростуть вони, зеленіють.

А Дмитрик забув про свій дубок. Засохло маленьке деревце.

За Василем Сухомлинським

1. Що доручив учитель зробити хлопчикам?
2. Хто ж із хлопців справжній друг природи?
3. Розкажи, як ти дбаєш про рідну природу.

Прислів'я

Ліс — не школа, а всіх навчає.

По щирості

Один господар, прийшовши з міста, дав своєму синові медівник та й каже:

— На, Васильку! Та поділися з Петриком по щирості.

— А як то — ділитися по щирості? — питає Василько.

— А так, — каже батько, — коли переломиш медівник, то даси більшу половину Петрикові, а собі візьмеш меншу частину. Се називається по щирості.

— То дайте Петрикові медівник, хай він ділить його по щирості, — каже хитрий Василько.

Юрій Федькович

1. Як батько порадив Василькові поділити медівник?
2. Що означало поділитися **по щирості**? Знайди це місце в оповіданні та прочитай.

Прислів'я

Шануй людей, і тебе шануватимуть.

Пригадай, подумай, дай відповідь

1. Які літні місяці ти знаєш? Опиши природу в червні.
2. Які твори про літо ти читав / читала в розділі?
3. Пригадай прислів'я та приказки про літо, які ти знаєш.
4. Пригадай оповідання «П'ять дубків». Як кожен із хлопчиків ставиться до природи?
5. Подумай, що ти можеш зробити корисного для примноження і збереження природи рідного краю.
6. Які картини природи ти уявляєш, читаючи твори цього розділу?
7. Чи любиш ти літо? За що найбільше?
8. Розкажи про те, чим ти займаєшся влітку.

Яке диво ці казки!

(Для позакласного читання)

Кривенька качечка

Були собі дід та баба, та не було в них дітей. От вони собі сумують, а далі дід і каже бабі:

— Ходім, бабо, в ліс по грибки!

От і пішли; бере баба грибки, коли дивиться — в кущику гніздечко, а в гніздечку качечка сидить. От вона дідові:

— Дивись, діду, яка гарна качечка!

А дід і каже:

— Візьмемо її додому, нехай вона в нас живе. Стали її брати, коли дивляться, аж у неї ніжка переломлена. Взяли її тихенько, принесли додому, зробили їй гніздечко, обклали його пір'ячком і посадили туди качечку, а самі знов пішли по грибки.

Вертаються, аж дивляться, що в них так прибрано, хліба напечено, борщик зварений. От вони до сусідів:

— Хто це? Хто це?

Ніхто нічого не знає.

Другого дня пішли дід і баба по грибки. Приходять додому — аж у них і варенички зварені, і починок* стоїть на віконці. Вони знову до сусідів:

— Чи не бачили кого?

Кажуть:

— Бачили якусь дівчину, від криниці воду несла. Така, — кажуть, — гарна, тільки трошки кривенька!

От дід і баба думали-думали: «Хто б це був?» — ніяк не згадають. А далі баба дідові й каже:

— Знаєш, діду, зробимо так: скажемо, що йдемо по грибки, а самі заховаємося та й будемо виглядати, хто до нас понесе воду.

Так і зробили.

Яке диво ці казки!

Стоять вони за коморою; коли дивляться, аж із хати виходить дівчина з коромислом, така гарна, така гарна, тільки кривенька трошки. Пішла вона до криниці, а дід і баба тоді в хату; дивляться — аж у гніздечку нема качечки, тільки повно пір'ячка. Вони тоді взяли гніздечко та й укинули в піч, воно там і згоріло.

Коли ж іде дівчина з водою. Увійшла в хату, побачила діда і бабу та зараз до гніздечка — аж гніздечка немає. Вона тоді як заплаче! Дід і баба до неї кажуть:

— Не плач, галочко! Ти будеш у нас за дочку, ми будемо тебе любити і жалувати, як рідну дитину! А дівчина каже:

— Я довіку жила б у вас, якби ви не спалили мого гніздечка та не підглядали за мною; а тепер, — каже, — не хочу! Зробіть мені, діду, кужілочку* й веретенце, я піду від вас.

Дід і баба плачуть, просять її зостатися; вона не схотіла. А дід і баба знов zostалися самі собі.

Українська народна казка

Словничок

Кужіль, кужілочка — прядиво або вовна, намотані на кілок у прядці.

Почінок — пряжа.

Чому гуси миються у воді, коти — на печі, а кури порпаються в поросі

Жив дуже давно чоловік, котрий мав ката, гусей та кури. Як прийшло літо й сонце добре припекло, гуси зібралися воду шукати. Ідуть, ідуть, ідуть. Зустріли курочку.

— Куди йдете, гуси?

— Шукаємо воду, бо велику спрагу маємо.

— І я йду з вами, — каже курочка, бо ж і її сонце пригріло, й дуже тепло їй стало, що аж рот роззявила...

— Ну, ходи з нами.

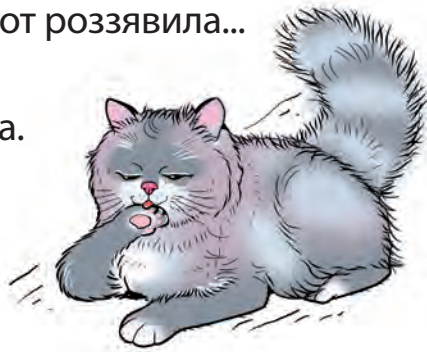
Ідуть, ідуть, ідуть. Зустріли ката.

— Куди йдете? — питає кіт.

— Шукаємо воду.

— І я з вами піду, добре?

— Ходи.

Ідуть, ідуть, ідуть. Нарешті побачили озеро. Гуси зняли-ся на крила й полетіли у воду. Плавають, купаються, й так їм добре, що аж гогочуть.

Курочка й кіт стали на березі й дивляться. Сонце парить. Дуже хотіли б залізи у воду, але бояться... Але ж гуси купаються!

— Ну, коли вони не бояться, то чого нам боятися? І поскакали у воду... Але нараз почали тонути. Ледь вибралися на берег.

Кіт глянув на озеро, й так йому недобре стало, що аж затрясся, втерся лапками та й каже:

— Не буду я більше такий дурний, щоб лізи у воду. Поміюся краще на печі.

А курочка собі:

Яке диво ці казки!

— І я не буду більше лізти у воду. Ліпше попорпаюся в поросі.

При цьому зібралися і йдуть додому. Курочка скочила в купу порошу й од радості замахала крилами.

— Це моя купіль! Сто раз ліпша, як вода!

А кіт шмигнув до хати, скочив на піч, замуркав і почав лапками митися.

— Не промінюю я піч на озеро. На печі не треба плавати.

І від того часу гуси купаються у воді, коти миються на печі, а кури порпаються в поросі. А хто не вірить, хай перевірить!

Сорока-білобока

У сороки-білобоки п'ять малят-сороченят. Усі чисто хочуть їсти. Треба всім їм дати лад*.

От сорока-білобока поскакала на поріг і до хати працювати поскликала діток всіх.

Цей, здоровий, носить дрова. Той, швидкий, пшоно товче. Третій в чашку цідить* бражку*, а малий млинці пече.

Тільки п'ятий хоче спати, помагати не біжить, — у садочку в холодочку ліг на травці та й лежить.

У сороки-білобоки все вже зроблено як слід.

Вся родина й господиня посідали за обід.

Ті — до кашки, ці — до бражки, ще й млинців по п'ять, по шість. А ледаче — хай поплаче! Хто не робить, той не їсть.

Як почув це братик п'ятий, — не схотів на травці спати, аж підскочив:

— Як це так? Ви в господі*, я — в городі, до роботи я мастак.

Ось він поле бараболю*, обгортає залюбки, до городу носить воду, поливає огірки.

Яке диво ці казки!

Ще й на вишню на найвищу лізе ягідок нарвать. Вже й приносить ягід досить, щоб усіх почастувать.

І сорока-білобока не нахвалиться сама:

— В мене діти працюювिति, зовсім ледарів нема!

Наталя Забіла

Словничок

Барабо́ля — картопля.

Бра́жка — дріжджовий розчин, який додають у тісто.

Госпо́да — тут: хата.

Лад (дати лад) — тут: доглянути.

Ціди́ти — тут: наливати тоненькою цівкою (струменем).

Кого злякалась?

— Немає води, — сказала бабуся внучці, — піду до річки, принесу. — Взяла бабуся відро і пішла по воду. Не встигла вона вийти з дому, як забажала і внучка піти по воду. Взяла глечик і пішла слідом за бабусею.

Лишився вдома півник. Захотілося й йому піти по воду. Узяв півник малесеньке відерце і пішов слідом за бабусею і внучкою.

А в цей час мишка висунула голівку зі своєї нірки, подумала та й теж вирішила піти по воду. Взяла мишка відерце, як наперсточок, і побігла до річки.

Отак і зібралися вони всі біля річки. Наповнили свої відра свіжою водою і рушили додому: попереду — бабуся, за бабусею — внучка, за внучкою — півник, а за півником — маленька мишка.

Край дороги росла яблуня, а під яблунею спав сірий зайчик. Подув вітер і

загойдав верхівку яблуни. Зірвалось одне яблучко з гілки і вдарило зайчика прямо в лоб. Як схопиться зайчик, як плигне — та й попав бабусі під самісінькі ноги! Злякалась бабуся, впала і розлила всю воду...

Побіг зайчик з усіх ніг далі і наштовхнувся на внучку. Внучка впала і розлила всю воду.

Ну, тут і пішло! Зайчик злякався ще більше, побіг з переляку ще швидше!

Не помітив він, як зіткнувся з півником. Закудкудакав півник, упустив відерце... Ото страху було! А маленька мишка, як тільки побачила, що зайчик біжить з усіх ніг, кинула відерце та й шухть у кущі.

Заспокоїлась потім бабуся, подумала-подумала та й каже сама собі: «Ото щастя, що врятувалася я од ведмедя!». Задумалася і внучка та й говорить сама собі: «Ото щастя, що врятувалася я від вовка!».

Яке диво ці казки!

Подумав-подумав півник та й каже сам до себе: «Ото щастя, що врятувався я від лисиці!».

Припавши до кущика, подумала й мишка: «Ото щастя, що врятувалася я від страшного кота!».

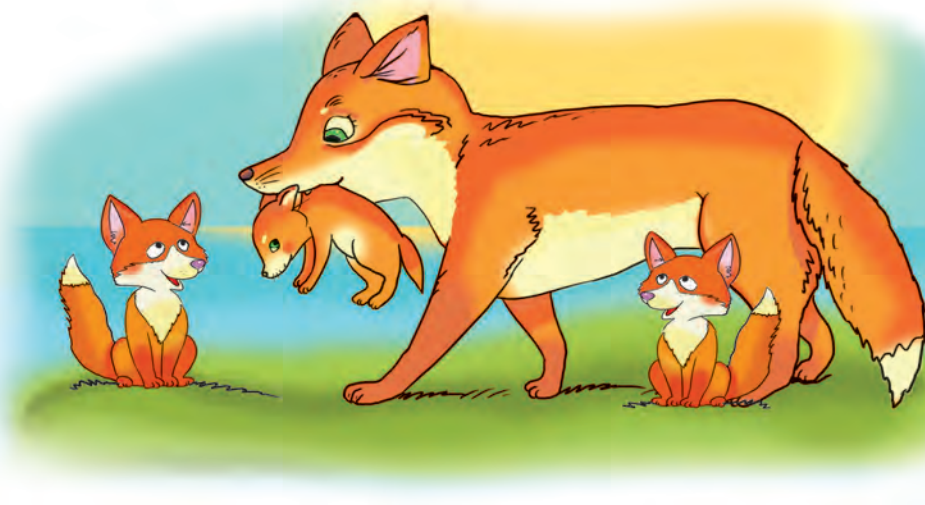
А в цей час бідний зайчик біг з усіх сил. Прибіг він у ліс і заховався там у купу сухого листа. Бідолашний ледве дихав, все ніяк не міг прийти до пам'яті. А коли трохи за-спокоївся, то подумав: «Ну й намучився ж я! І полювали на мене, і ловили мене! Ледве врятувався!».

Ось як одного разу налякало всіх яблучко, збите ві-тром з яблуні.

Повінь

Коли настала справжня повінь, річка розлилася так ши-роко, що вода обняла і луки, і кущики, а вночі підкралася аж до самого пагорба і кілька разів плюхнула в лисячу нору.

— Ой клопіт, ой клопіт! — заходилася лисиця. — Там же ж діточки маленькі...

Біжить вона до бобрів і гукає:

— Рятуйте, браття бобри, там у норі вода діточок заливає!

— При-и-и-пинити роботу! — скомандував головний замурзаний глиною бобер. Загатили бобри рівчак, яким прийшла вода до пагорба, і подалися знов своєю греблю будувати. А лисиця повиносила діточок з норі, посклала всіх рядочком і примовляє:

— Грій, сонечку, грій.

З одного боку сонечко погріє, потім поверне лисиця усіх — із другого погріє. І животики погріє, і лапки кволенькі*. «Ах, як добре, що сонечко в небі є», — думає лисиця. Ну й чудна! Хіба тільки вона так думає? Всі так кажуть!

Юрій Старостенко

Словничок

Квóленький — слабенький.

Писанка

— Кудкудак! Кудкудак! Знесла яйце, як кулак! — закудакала курка на весь двір. — Та гарне ж: схоже на білий світ. Бо в світі сонце, а в яйці золотий жовток. Кудкудак!

Під хатою на стільчику грілась проти сонечка бабуня Марія.

— Яйце? Та кругле, біленьке! Візьму його на писанку.

І вона поклала яйце в решето до таких же, як воно, білих та кругленьких.

Тоді розтопила віск:

— Ходи-но, Івасику, писанки писати!

Узяла бабуня писачок. Р-раз! — і лягла на яйце гаряча лінія. Два! — і розкреслилось яйце навхрест.

— Бабуню, чуєш, бабуню! — запитав Івасик. — Що це за квіточка у тебе намалювалася?

— То, Івасику, не квіточка. То знак сонечка золотого.

— Бабуню, чуєш, бабуню! — знов Івасик. — А що то за цяточки-крапочки навхрест між промінням?

— Не цяточки, Івасику. То чарівні знаки дощу.

Розписала бабуня писанку, у фарбі пофарбувала, — і стала писанка доладна, барвиста!

Настав Великдень. Покликала бабуня Марія Петрика, Івасика, Оксанку, Василинку — всіх своїх онучат.

— Натє, онучата, по писанці!

А в небі сонце сміється, світлом розливається.

За Зіркою Мензатюк

Лютий і Березень

Колись давно Лютий із Березнем були приятелями і щиро шанували один одного. Ото як тільки настане край владарюванню Лютого, то він не бариться* — одразу Березневі передає булаву. І вже тоді ні завірюх, ані морозів пекучих не засилає — іде собі на спочинок*, а Березень починає всюди заводити весняний лад.

Отак у мирі і злагоді вони жили, поки не посварилися. І ось через що.

Якось попросив Березень у Лютого кожух приміряти.
— Хочу, — каже, — подивитися, як я виглядаю в твоєму кожусі.

А кожух у Лютого, самі знаєте, добрячий, білий-білий та м'який, наче пух лебединий.

— Що ж, бери, приміряй, — не пошкодував для приятеля Лютий.

Яке диво ці казки!

Став Березень кожух одягати. Та куди там, адже Лютий — найменший місяць у році, а Березень он який — аж тридцять один день має! От і тріснув кожух на його плечах. Просто по швах роз'їхався! Дуже розсердився Лютий.

— Тепер, — каже, — віддай новий кожух!

— Та де ж я візьму, — виправдовувався приятель, — коли в мене зроду-віку не було ніякого кожуха!

— Тоді я в тебе твої дні заберу! — вперся Лютий. Та так воно й ведеться з того часу: щоразу Лютий намагається в Березня якомога більше днів забрати під свої хуги та морози.

Петро Бондарчук

Словничок

Барітися — не поспішати.

Спочінок — відпочинок.

Велике й мале

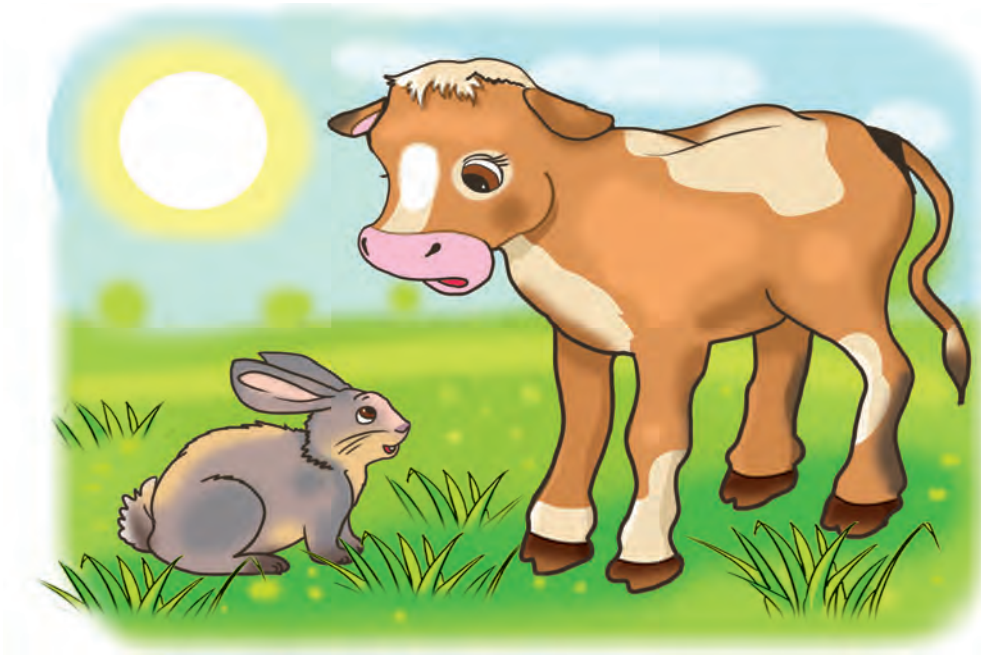
У корови Лиски народилось Телятко. Воно ще маленьке, але вже вибрикує. Припало Телятко до матері, напилось молока, й захотілось Теляткові погуляти.

Пішло воно по дворі, дивиться — сидить маленьке звірятко. Доторкнулось Телятко до маленького звірятка, а на ньому пух м'який-м'який, ще м'якший, ніж материнське вим'я.

Дивиться маленьке звірятко на величезного звіра — Телятко, прищулилось і сидить собі тихо-тихо.

— Хто ти такий? — запитує Телятко.

— Я стара Кролиця, — відповідає маленьке звірятко.

— Невже ти стара Кролиця? — здивувалось Телятко. — Значить, у тебе й дітки є?

— Є в мене маленькі дітки — кроленятка. А ти хто?

— Я маленьке Телятко, — відповіло Телятко. — Я тільки що народилось.

— Невже ти тільки що народилось? — здивувалася стара Кролиця. — Дивно: ти ж ще маленьке, а вже таке велике...

— А ти вже стара мати, а така маленька, — ще більше здивувалось Телятко. — Невже все на світі таке дивне?

Василь Сухомлинський

Сірко

В одного чоловіка був собака Сірко — тяжко старий. Хазяїн бачить, що з його нічого не буде, що він до хазяйства неспосібний, і прогнав його од себе. Цей Сірко никає по полю; коли це приходить до його вовк, та й питає його:

Яке диво ці казки!

— Чого ти тут ходиш?

Сірко йому одвічає:

— Що ж, брате, прогнав мене хазяїн, я й ходжу тут.

Тоді вовк йому каже:

— А зробить так, щоб тебе хазяїн ізнов прийняв до себе?

Сірко каже:

— Зроби, голубчику, я вже таки чимсь тобі віддячу.

Вовк каже:

— Ну, гляди: як вийде твій хазяїн із жінкою жать і вона дитину положить під копою, то ти будеш близько ходиш коло того поля — щоб я знав, де те поле, то я візьму дитину, а ти будеш однімати од мене ту дитину, тоді начеб я тебе ізлякаюсь та й пуцу дитину.

У жнива той чоловік і жінка вийшли у поле жать. Жінка положила свою маленьку дитину під копою, а сама і жне коло чоловіка. Коли це вовк біжить житом та за ту дитину — і несе її полем. Сірко за тим вовком, доганяє його, а чоловік кричить: «Гидж-га, Сірко!». Сірко якось догнав того вовка і одняв дитину, приніс до того чоловіка та й оддав йому. Тоді той чоловік вийняв із торби хліб і кусок сала та й каже:

— На, Сірку, їж, — за те, що не дав вовкові дитини з'їсти!

Ото увечері ідуть із поля, беруть і Сірка. Прийшли додому, чоловік і каже:

— Жінко, вари лишень гречані галушки та сито їх із салом затовчи.

Тільки що вони зварилися, він садовить Сірка за стіл, сідає сам коло його та й каже:

— А сип, жінко, галушки та будемо вечерять.

Жінка і насипала. Він Сіркові набрав у полумисок — так уже йому годить: щоб він не був голодний, щоб він часом гарячим не опікся!

Ото Сірко і думає: «Треба мені подякувати вовку, що він мені таку вигоду зробив». А той чоловік, діждавши м'ясиць, оддає свою дочку заміж. Сірко пішов у поле, знайшов там вовка та й каже йому:

— Прийди у неділю увечері до города мого хазяїна, а я тебе позву в хату й відплачу тобі за те, що ти мені добро зробив.

Яке диво ці казки!

Ото вовк, діждавши неділі, прийшов на те місце, куди йому Сірко сказав — а в той самий день у того чоловіка було весілля. Сірко вийшов до його та й увів його в хату і посадовив під столом. Ото Сірко на столі узяв пляшку горілки, м'яса доволі та поніс під стіл. А люди хотіли того собаку бити. Чоловік каже:

— Не бийте Сірка — він мені добро зробив, то я і йому добро буду робить, поки його й віку.

Сірко, що саме лучче на столі лежить, бере та подає вовкові; обгодував і упоїв так, що вовк не витерпів та каже:

— Буду співать!

Сірко каже:

— Не співай, бо тут тобі буде лихо! Лучче я ще тобі подам пляшку горілки, та тільки мовчи.

Вовк, як випив ту пляшку горілки, каже:

— Отепер уже буду співать! — та як завіє під столом...

Тоді деякі люди повтікали з хати, а деякі хотіли бити вовка. А Сірко і ліг на вовкові, наче хоче задушити. Хазяїн каже:

— Не бийте вовка, бо ви мені Сірка уб'єте! Він і сам з ним розправиться добре.

Ото Сірко вивів вовка аж на поле та й каже:

— Ти мені добро зробив, а я — тобі!

Та й розпрощались.

Українська народна казка

Зміст

Школа відчиняє двері нам свої

До школи. <i>Микола Сингаївський</i>	3
Я хочу сказати своє слово. <i>За Василем Сухомлинським</i>	4
Він живий! <i>За Віктором Кавою</i>	5
Турботливі друзі. <i>Дмитро Білоус</i>	8
Вересень. <i>Максим Рильський</i>	9
Любіть книжку! <i>За Остапом Вишнею</i>	9
Книжчина лікарня. <i>Інна Кульська</i>	10
Книжка з бібліотеки. <i>За Олесем Донченком</i>	11

Будь сильним і здоровим!

Лиш прокинувся — уставай. <i>Анатолій Костецький</i>	14
Як зробити день веселим. <i>Анатолій Костецький</i>	15
Сама. <i>Валентина Ткаченко</i>	15
Чому миються водою?	16
Умій себе загартувати	17
Вправи починай! <i>Лідія Компанієць</i>	19
Немите яблуко	20
Як поводитися на вулиці	21

Щедра осінь

Осінь така мила. <i>Павло Тичина</i>	24
Рання осінь. <i>Дмитро Чередниченко</i>	25

Зміст

Хліб. Тамара Коломієць	26
В саду осіннім. Марія Познанська	27
Білочка восени. Ліна Костенко	28
Ходить осінь по лісу. За Оксаною Іваненко	29

Людина починається з добра

Казав мудрець. Любов Забашта	33
Мудра голка. За Андрієм М'ястківським	34
Айстри. Олег Буцень	35
Історія з грушкою. Михайло Слабошпицький	37
Михасів борщ. Любов Олесюк	38
Хто грамотніший? Яків Пінясов	40
Дружба	41
Чергова. Марія Пригара	43
В мене руки господарки. Микола Сингаївський	44
Причина. Платон Воронько	46
Десять робітників. Михайло Коцюбинський	47
Що для чого треба? Володимир Малик	48

Білосніжна зима

У небі ясно-голубім. Наталя Забіла	50
Дядько Мороз. За Василем Мельником	51
На санчатах. Олександр Копиленко	52
Люба доню, хлібця кинь! Марійка Підгірянка	54
Допоможемо пташкам	54
Узимку. Іванна Блажкевич	56

Хлопчик хотів приголубити сніжинку.

<i>Василь Сухомлинський</i>	56
Святий Миколаю. <i>Марійка Підгірянка</i>	57
Гість із неба. <i>Антін Лотоцький</i>	58
Грудень. <i>Інна Кульська</i>	59
З Новим роком! <i>Іван Франко</i>	60
Сипле сніг	61
У долині село лежить	61
Снігурі на калині. <i>Микола Клець</i>	62
Народні свята у січні	63
З Різдвом Христовим. <i>Йосип Струцюк</i>	64
Щедрий вечір! <i>Марія Хоросницька</i>	64
У лісі взимку. <i>За Олександром Копиленком</i>	65
Зайці. <i>Євген Гуцало</i>	67
Лютий і березень. <i>Микола Лисич</i>	69
Від зими до зими. <i>Федір Петров</i>	70

Мій рідний край – Україна!

Послухай як струмок дзвенить. <i>Петро Осадчук</i>	72
Україна. <i>Іванна Савицька</i>	73
Україна	74
Ніш рід. <i>Андрій М'ястківський</i>	75
Сорочка. <i>Вадим Крищенко</i>	76
З тобою. <i>Петро Осадчук</i>	77
Герб, прапор і гімн України	78
Державний Гімн України. <i>Павло Чубинський</i>	78
Прапорець. <i>Марія Городницька</i>	79
Київ	79
Батьківщина. <i>Богдан-Ігор Антонич</i>	80

Зміст

Калина. Яр Славутич	81
Якою мовою ми розмовляємо? Іван Малкович	81
Мову рідну, слово рідне. Валентина Каменчук	83
Кажуть хлопці: я сама, наче квіточка. <i>Андрій Демиденко</i>	83
Де найкраще місце на землі. Дмитро Павличко	84

Знай, люби і бережи рідну природу

Дощик втомився та й зупинився. Олесь Лупій	86
Що я люблю. Марійка Підгірянка	87
Дикі каченята. Василь Чухліб	87
Йде п'ятірка каченят. Тамара Коломієць	89
Бджілка. Віктор Дуб	89
Пташеня. Дмитро Мегелик	90
Знахідка	91
Журавлик. Наталя Забіла	92
Ліси наші друзі	93
У віхолу й мороз	94
Омелюхи. Світлана Коляда	95
Узимку. Олександр Орач	97

Весна красна!

Веснянка. Оксана Лятуринська	99
Маленька дівчинка весна. Наталя Забіла	100
Весна йде	101
Весняний килим	102
Ластівки. Наталя Забіла	103

Соловейко. З журналу	104
Як засинають пташки. Терень Масенко	105
Весна і мама. Ірина Жиленко	106
Петрусь і подарунки. Євген Башенко	107
Бабуся. Віра Гродська	108
Провісники весни. З журналу	109
Калинова хатинка Тараса Шевченка.	
<i>За Катрею Гриневичевою</i>	111
Як малий Тарас учився. За Оксаною Іваненко	114
Тече вода з-під явора. Тарас Шевченко	116
Дивлюсь, аж світає. Тарас Шевченко	117
Защербетав жайворонок. Тарас Шевченко	117
Весна. Тарас Шевченко	118
Вишила сама. Вадим Скомаровський	118
Великдень. З журналу	119
На Великдень. Оксана Стефанович	120
Крапля сонця. Марія Чепурна	121
День матері	121
Уклонюся! Катерина Перелісна	123
Не цурайтесь того слова. Тарас Шевченко	123

Надходить літо — радості пора

Літо. Леонід Глібов	125
Дощик. Леся Українка	127
Он ярочки зелененькі. Леся Українка	127
Літо	128
Гніздечко. Василь Шкляр	129

Зміст

Стежинка. <i>Василь Чухліб</i>	131
П'ять дубків. <i>За Василем Сухомлинським</i>	133
По щирості. <i>Юрій Федькович</i>	134

Яке диво ці казки! (Для позакласного читання)

Кривенька качечка. <i>Українська народна казка</i>	137
Чому гуси миються у воді, коти — на печі, а кури порпаються в поросі	139
Сорока-білобока. <i>Наталя Забіла</i>	140
Кого злякалась?	142
Повінь. <i>Юрій Старостенко</i>	144
Писанка. <i>За Зіркою Мензатюк</i>	145
Лютий і Березень. <i>Петро Бондарчук</i>	147
Велике й мале. <i>Василь Сухомлинський</i>	148
Сірко. <i>Українська народна казка</i>	149

Навчальне видання

БАВІНА Людмила Сергіївна

Літературне читання

Підручник для осіб
з особливими освітніми потребами (F 70)
3 клас

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

*У підручнику використані ілюстративні матеріали
з вільних інтернет-джерел*

Редактор *Мирослава Бацай*

Коректор *Інна Криворук*

Художники *Вікторія Дунаєва, Дмитро Костенюк, Анна Каба*

Верстка *Павла Давиденка*

Формат 70x100/16.

Ум.-друк. арк. 12,96. Обл.-вид. арк. 14,00. Наклад 6470 прим.

Зам. № 1558.

Видавець і виготовлювач видавничий дім «Букрек»,
вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000.
Тел.: (0372) 55-29-43. E-mail: info@bukrek.net. Сайт: www.bukrek.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.

Хто як говорить

Все, що живе на світі,
Уміє розмовляти.
Уміють говорити
Зайці і зайченята.

По-своєму говорять
І риби серед моря,
І у садочку пташка,
І у траві комашка...

Говорять навіть квіти
З блискучими зірками...
А як говорять діти? —
Так, як навчає мама!

Прийми, матусю, слово
Подяки від дитини
За нашу рідну мову —
За мову України.

Леонід Полтава

